

Türkiyat Mecmuasına Göre Mehmet Fuat Köprülü'nün Tarih Anlayışı*

Fahri Yetim¹ Ali Söylemiş²

Öz

Türkiyat Enstitüsünün 1924'te Atatürk'ün talimatı ile kurulmasının ardından enstitünün yayın organı olan *Türkiyat Mecmuası* 1925 tarihinde neşredilmeye başlamıştır. Modern tarihçiliğimizin kurucu isimlerinden ve aynı zamanda derginin müdürü olan Mehmet Fuat Köprülü'nün tarih anlayışını ön plana çıkararak bu çalışma; Köprülü'nün dergide yayımlanan makaleleri ışığında meydana getirilmiştir. Makalenin tarih aralığını oluşturan ve *Türkiyat Mecmuası*'nın ilk üç cildinin neşredildiği 1925-1935 yılları arasındaki dönemde Türk kimliğini inşa etmeyi amaçlayan toplumsal değişimle ilgili devrimler yoğun olarak yaşanmıştır. Bu dönemde ayrıca *I. Türk Tarih Kongresi* toplanarak resmî tarih tezi oluşturulmuş, tarih bilimi resmî ideolojinin parçası haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, *Türkiyat Mecmuası*'ndaki makalelerine dayanarak Köprülü'nün bilimsel tarih metodolojisi ışığında, Anadolu Türklüğünün kökenlerini Osmanlı ve Selçukludan geriye doğru bir bütün halinde Orta Asya 'ya kadar takip eden *Muhafazakâr Tarih* anlayışını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: I. Türk Tarih Kongresi, Mehmet Fuat Köprülü, Muhafazakâr Tarih Tezi, Resmî Tarih Tezi, Türkiyat Mecmuası

According to the Journal of Turkology, Mehmet Fuat Koprulu's Understanding of History

Abstract

After the establishment of the Institute of Turkic Studies in 1924 by the instruction of Atatürk, the publication organ of the institute was Journal of Turkish Literature it started to be published in 1925. This study, which highlights the understanding of history of Mehmet Fuat Koprulu, one of the founding names of our modern historiography and also the director of the journal, has been created in the light

*Bu makale Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih bölümünde Prof. Dr. Fahri Yetim danışmanlığında yapılmakta olan *Türkiyat Mecmuası ve Tarih Anlayışı (1925-1933)* başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, 0000-0001-9921-3193, fyetim@ogu.edu.tr.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, 0009-0006-8454-6140, alisoylemis8@gmail.com.

of Koprulu's articles published in the journal. The date December of the article is formed and Journal of Turkish Literature during the period between 1925 and 1935, when the first three volumes of the were published, revolutions related to social change aimed at Deconstructing the Turkish identity were experienced intensively. *During this period also I. Turkish History Congress* an official history thesis was collected and created, and the science of history became part of the official ideology. The aim of this study is to, Journal of Turkish Literature based on his articles in the Light of Koprulu's scientific history methodology, which traces the origins of Anatolian Turkishness from the Ottoman and Seljuks back to Central Asia as a whole Conservative History it is to reveal his understanding.

Keywords: I. Turkish History Congress, Mehmet Fuat Koprulu, Conservative History Thesis, Official History Thesis, Journal of Turkology

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşuyla birlikte gerek siyasi ve gerekse toplumsal yapı itibarıyla içinden çıktığı Osmanlı kimliğinden bir kopuş sürecine girmiştir. Türk devrimi açısından bu kopuş *İslam kimliğinden Türk kimliğine* geçiş şeklinde tezahür etmiştir.³ Gazi Mustafa Kemal Paşa bu yeniden inşa sürecinde tarih bilimine ayrı bir önem vererek çalışmalara bizzat katılmış, cesaretlendirmiş ve yönlendirmiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde tarih alanındaki önemli çalışmalardan biri de Türkoloji sahasındaki öncü bilimsel dergi olan *Türkiyat Mecmuasının* 1925 tarihinde yayın hayatına başlaması olmuştur. Derginin ilk üç cildinin neşredildiği 1925-1935 yılları arasındaki dönemde toplumsal değişimle ilgili devrimler yoğun olarak yaşanmış, yine bu dönemde I. Türk Tarih Kongresi toplanarak *Resmî Tarih Tezi*⁴ oluşturulmuştur.

Mehmet Fuat Köprülü bu zaman aralığında çağdaş tarihçilik anlayışının Türkiye'deki öncüsü aynı zamanda *Türkiyat Enstitüsü* ve *Türkiyat Mecmuasının* kurucu müdürü konumundadır. Onun bu vasıflarıyla dergide yazdığı yazılar, yayınlanmasını sağladığı yerli ve yabancı tarihçilere ait makaleler ışığında tarih anlayışının ortaya konması önem arz etmektedir.

³Taner Timur, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayınları, İstanbul 1986, 53.

⁴*Türk Tarih Tezi* olarak da adlandırılan ve 1932 tarihinde toplanan I. Türk Tarih Kongresinde oluşturulan Türkiye Cumhuriyeti'nin tarih alanındaki resmî görüşünü oluşturan bu tez makalemizde *Resmî Tarih Tezi* olarak anılacaktır.

Bu amaçla makalenin *Modern Türk Tarihçiliğinin Kısa Tarihsel Gelişimi* isimli birinci kısmında, Osmanlı'nın kuruluşundan Cumhuriyete gelinceye kadar Türk tarih yazıcılığında etkili olan *İslami*, *Hanedan* ve *Türkçü* tarih anlayışları ortaya koyulmuştur.

Mehmet Fuat Köprülü'nün Tarih Çalışmaları isimli ikinci bölümde de Köprülü'nün tarih çalışmaları önemli eserleri kapsamında değerlendirilmiştir.

Türkiyat Mecmuasındaki Makaleleri Kapsamında Mehmet Fuat Köprülü'nün Tarih Anlayışı makalemizin üçüncü ve son bölümünü oluşturmuştur. Bu bölümde öncelikli olarak derginin I ve II. ciltlerinde Köprülü'nün bizzat kaleme aldığı makaleleri geniş özetleri kapsamında değerlendirilmiştir. *Türkiyat Mecmuasının I. Türk Tarih Kongresinden sonra yayımlanan III. cildinde* ise Köprülü'nün kendisine ait bir çalışması neşredilmemiştir. Bu nedenle onun derginin müdürü sıfatı ile yayımlanmasını sağladığı ve önemli olduğu değerlendirilen üç makale kapsamında tarih anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu değerlendirmenin ışığında Köprülü'nün *Türkiyat Mecmuasındaki* makaleleri çerçevesinde ortaya çıkan tarih anlayışının tespit edilmesi makalenin amacını oluşturmuştur. Bu kapsamda, Köprülü'nün Türk tarih yazımına yaptığı katkılar ile dönemin *Resmî Tarih Tezine* uyumlu ve uyumsuz yönlerinin ortaya konulması da çalışmanın diğer bir amacını oluşturmuştur.

1.Modern Türk Tarihçiliğinin Kısa Tarihsel Gelişimi

Türk tarih yazımının Cumhuriyetin ilanına kadar geçirdiği aşamaların ve değişimin ortaya konması konunun daha iyi anlaşılması açısından gereklidir. Bu kapsamda kuruluşundan tarih sahnesinden çekildiği döneme kadar Osmanlı tarihçiliği değerlendirdiğinde; Türkiye'de tarih yazıcılığının Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile başladığı kabul edilmekle beraber, XV. yüzyıl başlarına kadar geçen süre kaynak yetersizliği nedeni ile belirsizdir. Bu dönemle ilgili bilgilere Nicephoros, Pachymeres ve Kantakuzenos gibi Bizanslı tarihçiler ya da İbn Batuta gibi Arap gezginler sayesinde ulaşılabilmektedir.⁵

Türk tarihçiliği açısından genel bir kabul olmak üzere XV. yüzyıl tarih yazıcılığının başlangıcı, Şair Ahmedi ve Şeyhoğlu Mustafa'da ilk öncüler olarak

⁵Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Kaynaklarına Genel Bir Bakış", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, İstanbul 2013, 273.

değerlendirilmiştir.⁶ İlber Ortaylı Aşıkpaşazadeyi referans göstererek Yahşi Fakihle Osmanlı tarih yazıcılığının başladığını belirtirken,⁷ Nihal Atsız ise Türk tarihçiliği açısından bu başlangıcı Orta Asya'ya taşıyarak Bilge Tonyukuk'u ilk Türk tarihçisi olarak tespit eder.⁸

Osmanlı tarih yazıcılığında kuruluşundan Tanzimatın ilanına kadar geçen devrede İslami anlayış hakîm olmuştur. Hilafetin Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlıya getirilmesi ile İslam ümmet anlayışının ön planda olduğu bu dönemde Arap tarihçiliğinin etkileri görülmüştür. Osmanlı tarih yazıcılığının bu devresinde şehnamecilik ve vakanüvislik kurumlarının ön plana çıktığı görülür. Şehnamecilik Fatih devrinde ihdas edilmiş ve Şehdi ilk şehnameci ünvanını almıştır. Vakanüvislik ise XVIII. yüzyılda oluşturulurken Mustafa Naima Efendi, ilk vakanüvis olarak görevlendirilmiştir.

Orta Çağ'da hüküm süren tüm devletlerin aydınları gibi Osmanlı uleması da imparatorluğun yönetici sınıfından yani askeri zümreden maaşlı devlet memurlarıydı. Bu sebepten gelecekları Osmanlı sarayına bağılı olan bu sınıfa mensup vakanüvislerin bütün gayeleri *nizam-ı âlemin* muhafazasını sağlamak, olayları devlet açısından bakarak yorumlamak olmuştur. Vakanüvisler, tarih yazımını hanedanın yüceltilmesi ve meşrulaştırılması olarak algılamışlar ve bu yönde çalışmışlardır.⁹ Şehnameci ve vakanüvisler aynı zamanda devletin seçkin tabakasından bir görevli konumunda olduklarından dolayı otoritenin yani padişahın sorgulanması düşünülemezdi. Osmanlı tarihçisi için zaman ve mekân algısı padişahın iktidarı ile sınırlanmış durumdaydı, diğery zamanlarla ya da olaylarla kıyaslama yapma imkânına sahip değildi.¹⁰

Osmanlı münevverleri, XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa tarih anlayışının tesirine girmeye başlamıştır. Bu zamana kadar ki tarih yazımı; Arap ve Fars kronikleri ile nasihatnamelerin¹¹ etkisi altında kalmıştır. Ancak temel motivasyon kaynağını İslam tarih anlayışı teşkil etmiştir. Bunun doğal sonucu olarak da tarih, yazmaya değer

⁶Şehabettin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Bellekten*, Ankara, 1971, XXXV/140, 656-657.

⁷İlber Ortaylı, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat, Ankara 2011, 86.

⁸Hüseyin Nihal Atsız, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Baysan Basım ve Yayın, İstanbul 1992, 98.

⁹Halil Berktaş, "Tarih Çalışmaları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, IX, 2458.

¹⁰Büşra Behar Eranlı, *İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, Afa Yayıncılık, İstanbul 1992, 42-43.

¹¹Ortaylı, *Tarih Yazıcılık*, 85.

görülen olayların aktarımı olarak görülmüştür.¹² Osmanlı tarihçiliğinin Tanzimat'a kadar olan bu döneminde genel olarak *Tevarih-i Al-i Osman* tarzında eserler ile *menakıpname*, *fetihname*, *Gazavatname*, *saray takvimi*, *münşeât*, *seyahatname* ve *biyografi* türünde eserler verilmiştir. Bu döneme damga vuran tarihçiler arasında Yazıcızade Ali, Aşıkpaşazade, Kemalpaşazade, İdris-i Bitlisi ve Evliya Çelebi sayılabilir.

Osmanlı Devleti Mustafa Reşit Paşanın 3 Kasım 1839'da Gülhane parkında okuduğu fermanla tarihte *Tanzimat Dönemi* olarak adlandırılan bir sürece girmiştir. Halil İnalıcık *Tanzimat*'ı, ekonomik ve toplumsal olarak çürümüş, yıkılmak üzere olan Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden kurmak için gösterilen çabalar olarak tanımlamıştır.¹³ Osmanlı'yı yıkıma götüren en büyük tehlike olarak da Avrupa'da başlamış olan milliyetçilik akımlarının Osmanlı tebaası olan gayrimüslim unsuları da harekete geçirmesi şeklinde ifade etmiştir. Sonuç olarak *millet sistemi* yok olmaya başlamış, toplumsal yapıdan kaynaklanan *milliyetler sorunu* Osmanlı iç yapısında değişim hareketlerini tetiklemiştir.¹⁴

Felsefe tarihçilerinin *Tarih Yüzyılı* olarak adlandırdıkları XIX. yüzyılda Avrupa'da pozitivist ve materyalist tarih anlayışı egemen iken¹⁵, Osmanlı'da dine dayalı anlayış yerini yeni dönemle hanedan tarih anlayışına bırakmıştır. Diğer bir ifade ile olayların yorumlanmasında ve açıklanmasında İslam tarihi belirleyici iken, Tanzimat'la Osmanlı tabiiyetinde bulunan tüm halkların Osmanlı hanedanı etrafında birleştirilmesi amaç olarak belirlenmiştir.¹⁶ Bir *Osmanlı Milleti* meydana getirmek olarak tanımlanabilecek bu amaca ulaşmak içinde *Osmanlılık* fikri ortaya çıkmıştır. Bu *Osmanlılık* düşüncesi ile dini katmanlara dayanan ve Müslüman tebaanın *millet-i hâkime* olduğu anlayış zamanla *millet-i mahkûme* haline gelmiştir.¹⁷ Bu dönemde *Osmanlılık* fikrini savunan en önemli tarihçilerden biri, *Tarih-i Cevdet*, *Tezâkir*,

¹² Ersanlı, 43.

¹³ Halil İnalıcık ve Mehmet Seyitdanoğlu, *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoneix Yayınevi, Ankara 2006, 13-14.

¹⁴ Fahri Yetim, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Düşüncesinde Arayışlar*, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2017, 35.

¹⁵ Fahri Özteke, "Tarihçiliğimizin Kurumsallaşması ve Bir Kültür Milliyetçisi Ahmed Zeki Velidi Togan", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Batman 2018, 25, 172.

¹⁶ Zeki Arıkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, VI, 1584.

¹⁷ Yetim, 39.

Maruzat ve Kısas-ı Enbiya isimli eserleri yazmış olan Ahmet Cevdet Paşa'dır. Paşa'yı önemli kılan hususlar herkesin anlayabileceği kaba bir Türkçe ile yazması ayrıca diğer kaynaklar ile arşiv belgelerini kullanarak bunları eserinin sonuna eklemesidir. Diğer önemli bir tarihçi ve edebiyatçı da *Osmanlı Tarihi* isimli kitabı yazan Namık Kemal'dir. Eserlerinde *vatanperverlik* ve *milliyetperverlik* duygularını işleyen Namık Kemal devletin kurtuluşunu yükselme devrinde aramıştır.

Osmanlılık ülküsüne dayalı tarih anlayışının yanında *Türkçülük* akımı da XIX. yüzyıl ikinci yarısından itibaren etkili olmaya başlamıştır. Avrupa'da bulunan öğrenciler vasıtasıyla, buradaki Türkoloji ve Türklerin İslamiyet'ten önceki tarihleri ile ilgili çalışmalar Osmanlı İmparatorluğu'na gelmiştir.¹⁸

Türkçülük akımının önemli temsilcilerinden biri de Ahmet Vefik Paşa'dır. Bilimsel Türkçülük 'ün kurucusu sayılan Ahmed Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmani* isimli eserini okullarda okutulmak üzere yazmıştır. Paşa kitabında Osmanlı tarihini kuruluş, yükseliş, çöküş vb. gibi altı bölüm halinde tasnif etmiştir.¹⁹

Askeri okullardan sorumlu Süleyman Hüsnü Paşa'nın liseler için yazmış olduğu *Tarih-i Alem* isimli kitabı da bu dönemde dikkat çekmektedir.²⁰Süleyman Paşa bu eserine, Türklerin İslam öncesi dönemleri ile ilgili bir bölüm dâhil etmiş, Şemseddin Sami Bey ise *Kamus-ı Türki* isimli eseriyle Türk kimliğinin oluşmasına önemli katkıda bulunmuştur. Orta Asya'nın Rus işgali altındaki bölgelerinden gelen Türk aydınları da bu akımın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu aydınlardan biri Yusuf Akçura'dır. Akçura, 1904'te Mısır'da *Üç Tarz-ı Siyaset* isimli eserini yazmış, eserinde Türklerin birleşmesi gerektiğini, Osmanlılık ülküsünün artık gerçekleşmeyeceğini ve İslam birliğinin sakıncalı olduğu tespitinde bulunmuştur.²¹

Tarık Zafer Tunaya'nın Osmanlı'yı kurtarmaktan ziyade müstakbel Cumhuriyet'in denendiği bir laboratuvar²² olarak tanımladığı II. Meşrutiyet dönemi, 24 Temmuz 1908 tarihinde Kanun-i Esasi'nin II. Abdülhamid tarafından yayımlanan bir hatt-ı hümayunla yeniden yürürlüğe konmasıyla başlamıştır. II. Meşrutiyet

¹⁸Arıkan, *Tanzimat*, 1587.

¹⁹Arıkan, *Tanzimat*, 1587-1588.

²⁰Zeki Arıkan, "Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi", *Türk Tarih ve Sosyoloji Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991, 88.

²¹Arıkan, *Tanzimat*, 1588-1589.

²²Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matbaası, İstanbul 1960, 98.

döneminin büyük bölümünde iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlıcılığı kamuoyu önünde resmî ideolojisi olarak benimsemekle gerçekte özgün bir milliyetçilik ideolojisini şekillendiriyordu. Bu milliyetçilik; siyasi olarak antiemperyalizm, ekonomik olarak devletçilik ve Türkçülük 'ten oluşan eklektik bir modeldi.

İttihatçı milliyetçiliğin Türkçülük vasfı üç özelliği ile öne çıkmıştır. *Yazınsal-Dilsel Türkçülük*'te; halkın konuşma diline yakın bir dilin kullanılması savunulmuştur. *Devletçi Milliyetçilik* anlayışında ise; Osmanlı Ülkesinin Türk Vatanı haline getirilmesi amaç olarak belirlenmiştir. *Evrimsel ve Özümseneci Türkçülük* anlayışı ile Türklerin yeni ulusal kültüründe İslam'ın ve Osmanlı'nın yok sayılmaması ve sindirilmesi hedefi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.²³ İttihat ve Terakki'nin bu ideolojik anlayışı toplum hayatını olduğu gibi tarih yazımını da derinden etkilemiş, yayınların miktarında büyük artışlar meydana gelmiştir. Bu dönemle ilgili olarak Köprülüzade, *Meşrutiyet'in ilanından sonra memlekette bir tarih modasıdır uyandı* şeklinde yazmıştır.²⁴

II. Meşrutiyet döneminde tarih anlayışının şekillenmesinde; XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Avrupa'da İslam öncesi Türk Medeniyeti ile ilgili yapılan çalışmalar birinci derecede etkili olmuştur.²⁵ Türkçülük-Turancılık anlayışının gelişmesindeki diğer önemli unsur ise İstanbul'a gelen, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali, Ayaz İshaki, Sadri Maksudi Arsal, Zeki Velidi Togan ve Mehmet Emin Resulzade gibi Rusya kökenli Türk-Tatar aydınlar olmuştur.²⁶ Kaşgarlı Mahmut'un çok önemli çalışması olan *Divan-ı Lügati't-Türk* yine bu dönemde Ali Emiri Efendi tarafından İstanbul'da bulunup, 30 altına satın alınarak ortaya çıkarılmıştır.²⁷ Türk tarihi açısından çok değerli olan bu eserin neşredilmesi Türkoloji çalışmalarındaki bakış açısının genişlemesini sağlamıştır.²⁸ Diğer önemli bir etken de Balkan Harbi'nin 1913'te hezimetle sonuçlanması ve Müslüman unsurların dahi

²³Kemal Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876*, İmge Kitabevi, Ankara 1980, 14.

²⁴Köprülüzade Mehmed Fuad, "Bizde Tarih Yazılabilir mi?", *Yeni Mecmua*, İstanbul 1917, 22, 427.

²⁵Ahmet Kanlıdere, "Çağdaş Türk Dünyası Tarih Yazıcılığı: Tarihsel Süreç, Eğilimler ve Kavramsal Sorunlar", *Türk Tarihinin ve Tarihçiliğinin Meseleleri*, Yazın Yayınları, İstanbul 2019, 79-80.

²⁶Yusuf Akbaba, *Türkiye'de Eski Türk Tarihçiliği*, Yazın Yayınları, İstanbul 2018, 25.

²⁷Mustafa S. Kaçalın, "Dîvanü Lügati't-Türk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1994, XIX, 449.

²⁸Arıkan, *Tanzimat*, 1590.

ayrılıkçı faaliyetleri²⁹, *İttihad-ı anasır* politikasının ardından *İttihad-ı İslam* politikasının da çökmesine neden olmuştur. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da *Türkçülük* Osmanlı münevverleri arasında etkili bir düşünce akımı halini almıştır.

Dönemin Türk tarihçiliğine katkısı açısından bakıldığında, Mükrimin Halil Yinanç; bilimsel esaslara dayalı tarih çalışmalarının Türkiye’de ancak II. Meşrutiyet’in ilanından sonra başladığını söylemiş,³⁰ yine bu dönemde bilimsel tarihçilik kurumsallaşmıştır.³¹ Kurumsallaşma çalışmaları kapsamında 1909’da Tarih-i Osmani Encümeni kurulmuş ve *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* yayın hayatına başlamıştır. Diğer önemli bir tarih dergisi ise, Türk Bilgi Derneğinin yayın organı olan ve 1913-1914 tarihleri arasında yedi sayı olarak yayımlanan *Bilgi Mecmuası*dır.³²

Millî tarih bilinci ve bilimsel tarih anlayışına en önemli katkıyı Asar-ı İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni ve onun yayın organı olan *Milli Tetebbular Mecmuası* yapmıştır. Encümenin başkanı Ali Emiri Efendi olup derginin yazar kadrosunu, Mehmed Fuad Köprülü, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi Türk aydınları oluşturmuştur.³³ Millî tarih bilincinin oluşumunda etkili diğer önemli kurum *Türk Ocakları*’dır. Türkçe’nin gelişimine katkı sağlamak, Türk ırkının köklerini araştırmak amacıyla kurulan Türk Ocaklarının yayın organı *Türk Yurdu Mecmuası* olmuştur. Türk Ocakları ve yayın organı olan *Türk Yurdu Mecmuası* Türkiye’de pozitivist tarih anlayışının oluşmasında ve Cumhuriyet dönemi ilk tarihçilerinin yetişmesinde etkili olmuştur.³⁴

2.Mehmet Fuat Köprülü’nün Tarih Çalışmaları

İlber Ortaylı’nın *Türkiye’nin en büyük tarihçisi*³⁵ olarak tanımladığı Mehmet Fuat Köprülü, Batılı anlamda modern tarihçilik anlayışının ülkemizde başlamasını sağlamıştır. O, bilimsel anlamda tarihi şöyle tanımlar;

²⁹1913 Balkan Hezimetini ile ilgili olarak C.H.P. Edirne Milletvekili Şeref Aykut şöyle yazmıştır: *İkinci Meşrutiyet biraz kıpırdanırken Balkan gönüllere bir tutuşkanlık verdi. Herkes şaşırılmıştı ve herkes birbirine soruyordu: Hani kardaşlaşmış birleşmiş Osmanlı idik? Rum’u, Bulgar’ı, Sırp’ı bir yana bırakınız. Ya şu din kardaşlarımız olanlara ne dersiniz? Onlar da bize kurşun attılar.* bk. Şeref Aykut, *Kamalizm*, Muallim Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul 1930, 22.

³⁰Arıkan, *Osmanlı Tarih*, 91.

³¹Ortaylı, *Tarih Yazıcılık*, 94.

³²Özteke, *Tarihçiliğimizin Kurumsallaşması*, 175.

³³Fahri Özteke, “Asar-ı İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni’nden Afet İnan’a Milli Tarih Bilincinin İnşası”, *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2017, 502-503.

³⁴Özteke, *Tarihçiliğimizin Kurumsallaşması*, 176.

³⁵İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, 30.

... tarih, geniş manasıyla mazide cereyan eden bütün işlerin ve vak'aların heyet-i mecmuasıdır. İnsanlık fikir ve faaliyetlerinin tezahüratı demek olan tarihi, bazıları yalnız devletlerin karşılıklı teşkilat ve münasebetlerine inhisar ettirmek isterler. Vak'aları olduğu gibi nakil ve hikaye taraftarı olanların ileri sürdükleri bu fikir, tarihi bir ilim şekil ve heyetinde tanzim etmek isteyenlerce asla kabule şayan olamaz.³⁶

Bilimsel tarihçiliğinin yanı sıra sosyolog kimliği de Köprülü'yü Osmanlı vakanüvislerinden ve modern Türk tarihçilerinden ayırarak onu özel ve yüksek bir yerde konumlandırmıştır. Köprülü bu kapsamda, Gustave Le Bon'un psikoloji alanındaki bir kitabını Türkçe 'ye tercüme etmiştir. Bunun dışında Batılı sosyologları ve eserlerini tanıttığı *Hayat-ı Fikriye* isimli kitabı 1909 yılında, *Tettebbuat-ı İlmiyye ve Felsefiyye* isimli makalesi de 1910 yılında yayımlanmıştır.³⁷

Köprülü bu dönemde pozitivistimin etkisinde, ulusalcı kimlik anlayışından uzak Osmanlı ve kozmopolit bir düşünce yapısına sahiptir.³⁸ Onun bu düşüncelerinde 1912-1913 Balkan savaşları sürecinde yaşanan acılar ve Ziya Gökalp ile tanışmasıyla köklü bir değişim yaşanır. Köprülü'nün düşüncelerindeki Türkçülüğe doğru olan bu değişim 1913 yılında açık bir şekilde görülmeye başlamıştır. Köprülü'nün çalışmalarında ilk sırada yer alan *Servet-i Fünun* dergisi önemini yitirmiş, bu tarihten itibaren *Türk Yurdu*, *Halka Doğru*, *Bilgi Mecmuası*, *Hak* ve *İçtihat* gibi gazete ve mecmualarda yazılarını yayımlamaya başlamıştır.³⁹ Köprülü'nün Osmanlıcılık'tan Türkçü bir anlayışa geçtiğinin en önemli göstergesi sayılabilecek olan çalışmaları *Türk Yurdu* dergisinde yayınlanan *Ümit ve Azim* ile *Türk'ün Duası* isimli yazıları olmuştur.

Ziya Gökalp ile olan tanışıklığı Köprülü'nün akademik hayatının başlangıcını da sağlamış, Gökalp'in önerisi ile 20 Kasım 1913 tarihinde Darülfünuna müderris olarak atanmıştır. Bilimsel çalışmalarına hız verdiği bu dönemde *Türk Edebiyatı Tarihinde Usul* isimli günümüzde dahi değerini kaybetmeyen makalesini

³⁶Mehmet Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları 1*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, 29.

³⁷Kemal Haşim Karpat, "Mehmet Fuat Köprülü ve Osmanlı: Muhafazakar Modern Bir Tarihçi", *Mehmet Fuat Köprülü*, ed. Yahya Kemal Taştan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, 17.

³⁸Yalın Alpay, "Fuat Köprülü'nün Muhafazakar Ulusal Tarih Tezi Kurgusu", *Muhafazakar Düşünce*, Ankara 2013, 38, 90.

³⁹Berna Fildiş, "M. Fuad Köprülü'nün Çok Yönlü Entelektüel Kimliği ve Disiplinler arası Metodolojisi", *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, Bartın 2017, IV/2, 19.

neşretmiştir.⁴⁰ Köprülü'nün ilmi anlamda ilk eseri olarak değerlendirilebilecek olan bu makale başlığı açısından edebiyat tarihi usulünün açıklandığı bir eser görüntüsünde olsa da içerik olarak böyle değildir. *Türk Edebiyatı Tarihinde Usul* daha çok genel tarih çalışmalarında izlenmesi gereken metotların ortaya konduğu bir çalışma olarak ortaya çıkmıştır. Köprülü bu eserini yayımladığı 1913 tarihinden hayatının nihayetine kadar meydana getirdiği tüm bilimsel eserlerinde ortaya koyduğu problemlerin çözümünde izlediği metot bu makale ile şekillenmiştir.⁴¹

Köprülü Darülfünun müderrisliği görevi ile çalışmalarını Türkiyat sahasında yoğunlaştırmış bu kapsamda *Milli Tettebular Mecmuasında* 1915 tarihinde *Türk Edebiyatında Aşık Tarzının Menşei ve Tekamülü Hakkında Bir Tecrübe* ve *Türk Edebiyatının Menşei* isimli makalelerini yayımlamıştır. Türk kültürünün asıl kaynağı olarak halk edebiyatını gören⁴² Köprülü bu makalesi ile millî kültürün bize ne ifade etmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Halk arasında ağızdan ağıza yayılan ve herhangi bir yazılı kaynağı olmayan *şifahi halk edebiyatı* ile toplumun seçkin kesimine hitap eden *havas edebiyatı* arasındaki farkları bu çalışması ile ifade etmiştir. Köprülü'nün kültür tarihçisi kimliği ile millî tarih ve kültür sahasında ortaya koyduğu eserlerin meydana getirdiği etki, onu takip eden tarihçiler ve öğrencileri aracılığıyla siyasi bir fikir akımı olarak *Türk-İslam Sentezi* hareketini oluşturmuştur. Bu hareket Ziya Gökalp ve Köprülü'nün tesiri altında Turancılık ile daha güçlü olarak Anadolu bir özellik göstermiştir.⁴³

1918 tarihine gelindiğinde, Türkiyat alanındaki çalışmalarına devam eden Köprülü bu kapsamda 16 Temmuz 1918 tarihinde *Vakit* gazetesinde *Türkçülüğün Gayeleri* isimli makalesini yazmıştır. Bu yazısını Halide Edip'in yine *Vakit* gazetesinde 30 Haziran 1918 tarihinde yazmış olduğu *Evimize Bakalım* isimli makalesine cevap olarak kaleme almıştır. Halide Edip yazısında Türkçülüğün faaliyet alanının Türkiye'nin siyasi sahası ile sınırlı olmasını istemiştir. Köprülü bu iddiaya karşı çıkarak, geniş Türk dünyasının bu zor günlerde kurtuluş çaresi olarak Osmanlı

⁴⁰Karpat, *Mehmet Fuat Köprülü ve Osmanlı*, 18.

⁴¹Abdülkerim Asılsoy, "Mehmet Fuat Köprülü'nün İlmi Hayatı ve Eserlerinde İzlediği Metot Üzerine", *Tarihimizden Portreler: Osmanlı Kimliği*, ed. Zekeriya Kurşun, Haydar Çoruh, Ordaf Yayınları, İstanbul 2013, 220-221.

⁴²Hasan Hüseyin Güneş, "Bir Üstat-ı Alem: Mehmed Fuat Köprülü", *Tarih Okulu Dergisi*, 2011, 45.

⁴³Halil İnalçık, "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", *Muhafazakar Düşünce, Tarih I*, Ankara 2006, 7, 13-14.

Hakan'ını gördüğünü ve Türkiye'deki Türkçülerinde sınırların dışında bulunan Türklere karşı ilgisiz kalamayacağını söylemiştir. Köprülü müslim ve gayri müslim bütün Turanı birleştirmeyi amaçlayan ve *Ural-Altaycı* olarak tanımladığı bir Türkçülüğü kabul etmemiştir. Ona göre *Türk* bir ırk adı değil bir *millet* adıdır, bir toplumun da millet olabilmesi için aynı dine inanması ve aynı dili konuşması gereklidir.⁴⁴

Genel anlamda bir kültür tarihçisi olduğunu daha önce belirttiğimiz Köprülü, Türk kültür tarihi kapsamındaki çalışmalarını, Türk dini, Türk hukuku ve kurumları tarihi, Türk ekonomi tarihi alanlarını da kapsayacak şekilde ele almıştır. Bu çalışmaları ile Osmanlı kültürüne Avrasya eski Türk kültürünün etkilerini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda önemli eserlerinden biri de Türk din tarihi alanında ortaya koyduğu 1919 tarihinde basılan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* isimli araştırmasıdır.⁴⁵ Bu eseri yazmaya Köprülü'yü Yahya Kemal Beyatlı teşvik etmiş ve bu eser Avrupa ilim çevrelerinde büyük bir ün kazandırmıştır. Ayrıca Avrupa tarzı tarih araştırma usullerinin kullanıldığı bir çalışma olarak Türk tarih yazımında ön plana çıkmıştır.

Köprülü bu eseri ile Ahmet Yesevi'nin temsil ettiği Orta Asya tasavvufunun Yunus Emre ile devam ettiğini,⁴⁶ böylece Orta Asya'dan Anadolu'ya kesintisiz olarak devam eden ve yaşayan ortak millî kültürün varlığını göstermek istemiştir. Bu iddiasını da İslam öncesi Türk geleneklerine sahip çıkan ve halk Türkçesi ile vezni kullanan Hoca Ahmet Yesevi ve Yunus Emre üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır.⁴⁷

Köprülü'nün *Muhafazakar Tarih Tezini* temeli, Türk ulusal kimliğinin ve kültürünün Orta Asya'dan İran'a buradan da özü itibarıyla herhangi bir değişime uğramadan Anadolu'ya aktarıldığı iddiasıdır. O, Orta Asya ile Anadolu arasındaki devamlılığı savunmuş ve bu tezini ispat etmek amacıyla çalışmalar yapmıştır. Köprülü'nün bu husustaki çalışmalarından biri de 1922 tarihinde yazdığı *Anadolu'da İslamiyet* isimli çalışmasıdır.⁴⁸

⁴⁴Köprülüzade Mehmed Fuad, "Türkçülüğün Gayeleri", *Vakit*, İstanbul 1918.

⁴⁵İnalcık, *Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları*, 14.

⁴⁶Fehameddin Başar, "Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü'nün Hayatı ve Eserleri Hakkında (1890-1966)", *Vefatının 50. Yılında Mehmed Fuad Köprülü*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017, 15.

⁴⁷İnalcık, *Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları*, 17.

⁴⁸Alpay, 113.

Köprülü yazısını, Franz Babinger'in *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuasının* 1922 tarihli üçüncü sayısında yayımlanan *Küçük Asya'da İslam* adlı makalesine bir reddiye olarak kaleme almıştır. Köprülü'nün bu çalışması *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuasının* 4 Eylül-5 Kasım ve 6 Ocak 1922 tarihli sayılarında neşredilmiştir. *Anadolu'da İslamiyet* isimli çalışmasıyla Köprülü, daha önceki eserlerinde Orta Asya'dan İran bölgesine ulaştırdığı Türkleri artık Anadolu'ya ve Osmanlı Devleti'nin teşekkül ettiği uç bölgelerine getirerek Türk tarihinin devamlılığını ortaya koymuştur.⁴⁹ Ayrıca bu önemli eserle Türk din tarihinin ne kadar geniş ve henüz el değmemiş bir alan olduğu tespitini yaparak oryantalistlerin dikkatini Türk tasavvuf tarihine çekmiştir.⁵⁰

Kurtuluş Savaşı döneminde Köprülü, özellikle kültürel alandaki bilimsel çalışmalarına devam etmiş, Türk edebiyat tarihinin ilmi metotlarla ilk kez ortaya çıkmasını sağladığı *Türk Edebiyat Tarihi* kitabını yazmıştır. Bu eserin ilk kitabını 1920 yılında ikinci kitabını ise 1921 tarihinde yayımlamış,⁵¹ 1926 tarihinde ise iki cilt birleştirilerek eski harflerle tek kitap halinde yeniden basılmıştır.⁵²

Sosyal bilimler alanındaki çalışmalarının hedefine *Türk kültürünün teorik inşasını*⁵³ koyan Köprülü'ye göre *...edebiyat, ulusal kimliğin kalbi durumundadır*.⁵⁴ Buradan hareketle de kitabın yazılış amacını Köprülü, Türk edebiyatının başlangıçtan bugüne gelinceye kadar geçirdiği aşamaları toplumsal gerçeklere uygun olarak ortaya koymak olarak açıklamıştır.⁵⁵

Köprülü yeni Türk devleti'nin kuruluşu ile cumhuriyet ideolojisini desteklemiştir. O gerek *Türk Yurdu* ve gerekse *Hayat* dergilerinde yazdığı bilimsel makalelerle yeni rejimin kurumsallaşması adına atılan adımların yanında olmuş, bilim ve eğitim sahasında yol göstermek amacıyla çalışmalar yapmıştır.

Köprülü yine bu dönemde *Türkiye Tarihi* isimli kitabını 1923'te yayımlamıştır. Eserinde, Türk tarihini İslam öncesi dönemlerinden ele alarak Anadolu'nun işgaline

⁴⁹Alpay, 114.

⁵⁰Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu'da İslamiyet, Fuat Köprülü ve Sonrası", *Muhafazakar Düşünce*, Ankara 2006, 8, 10.

⁵¹Ömer Faruk Akgün, "Mehmed Fuad Köprülü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003, XXVIII, 476.

⁵²Orhan F. Köprülü, *Fuad Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, 16.

⁵³Fildiş, 22.

⁵⁴Gary Leiser, "Çağdaş Türkoloji Araştırmalarında Köprülü'nün Yeri", *Mehmed Fuad Köprülü*, ed. Yaya Kemal Taştan, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012, 30.

⁵⁵Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980, 1.

kadar bir bütün olarak incelemiştir.⁵⁶ Karpat, Köprülü'nün bu çalışması ile Millî Mücadele'nin ... *Fransa ve Rusya ihtilallerinin sosyal ve siyasi düzeni değiştirmek gibi amaçlarının çok ötesinde millileşmek, Türkleşmek ve modernleşmek yollarını açacak anti-emperyalist çok boyutlu bir savaş olduğu meydana çıkmıştır* değerlendirmesinde bulunmuştur.

Köprülü'yü *Türkiye Tarihi* isimli çalışması nedeniyle Gazi Mustafa Kemal Paşa el yazısı ile yazdığı bir notla tebrik etmiştir. Karpat'a göre bu çalışması nedeniyle 1924 tarihinde Edebiyat Fakültesi dekanı yapılmış ve ardından da Türkiyat Enstitüsünü kurmasına yardım edilmiştir.⁵⁷ Türkiyat Enstitüsünün yayın organı olan *Türkiyat Mecmuası*'nı da bu kapsamda 1925 tarihinden itibaren çıkarmaya başlamıştır.

Cumhuriyet'in ilanından 1939'a kadarki dönemde Köprülü birçok uluslararası kongreye katılmış ve Batılı akademik kuruluşlarda değişik sıfatlarla üyeliklerde bulunmuştur.

Batılı bilim çevrelerinde büyük yankılar uyandıran, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülahazalar* isimli monografik eserini *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nda 1931'de yayımlayan Köprülü'nün bu çalışması da oryantalistlere bir reddiye niteliğindedir. Osmanlı kurumlarının Avrupa'daki yaygın kanının aksine Bizans devletinden alınmadığını, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletleri silsilesinin doğal bir devamı olduğunu iddia etmiştir.⁵⁸

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1928'de bizzat tarih çalışmalarına katılmasıyla bu alandaki faaliyetler bir devlet politikası haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren çalışmalar planlı ve kurumsal olarak devam etmiş, sürecin sonunda yine onun talimatıyla 1932'de I. Türk Tarih Kongresi toplanmıştır. Tarih kongresine giden süreçteki gerek hazırlık çalışmalarında ve gerekse kongrede, Avrupa bilim çevrelerinde dahi takdir görmüş Köprülü gibi bir isim varken Atatürk tarafından Afet İnan'ın ön plana çıkarılarak aktif görev verilmesi bizce üzerinde durulması gereken önemli bir konu olarak değerlendirilmiştir.

Bu husustaki ilk ipucunu da Kemal Karpat vermiştir, Köprülü'nün inkılapların bazılarını özellikle Latin harflerinin kabulünü örtülü olarak da olsa tenkit etmesinin

⁵⁶Köprülü, *Fuad Köprülü*, 15-16.

⁵⁷Karpat, *Mehmet Fuat Köprülü ve Osmanlı*, 19.

⁵⁸Köprülü, *Fuad Köprülü*, 5.

modernleşme adına Osmanlı tarih ve mirasına karşı yürütülen politikaya bir tepki olarak algılandığını söylemiştir.⁵⁹

Halil Berktaş'a göre ise Köprülü, Atatürk'ün *Türkler bir aşiret olarak Anadolu'da İmparatorluk kuramaz* iddiasının aksini ortaya koyarak devlet ile aşiret olgusunun mutlaka birbirine karşıt kutuplar olmayacağını Oğuz Türkleri örneğinden hareketle savunmuştur. Yine Berktaş, Köprülü'nün tarihçiliği ile politikacılığı birbirine karıştırmadığını, bilimsel yöntemler dışındaki çalışmalara ve *Resmî Tarih Tezi gibi masallara da zerrece itibar etmiyor-etmeyebiliyor...* diyerek resmî ideolojinin tarih anlayışıyla ters düştüğü tespitinde bulunmuştur.

Köprülü, *laik ama ılımlı Osmanlı tavrı* ile katıldığı I. Türk Tarih Kongresinde sunumunu Afet İnan'ın yaptığı teze itiraz etmiştir. Son derece yumuşak ifadeler kullanmasına rağmen Köprülü büyük tepki görmüş ve geri adım atmak zorunda kalmış⁶⁰ nihayetinde kongrenin ardından saf dışı bırakılmıştır.⁶¹

Kemal Karpat'ın Köprülü'nün en önemli ikinci eseri olarak tanımladığı *Les Origines de L'Empire Otoman/Osmanlı İmparatorluğunun Kökenleri* 1935'te yayımlanmıştır. Paris'te vermiş olduğu konferans metinlerinden faydalanılarak hazırlanan bu eserinde Köprülü *...Osmanlıyı adeta millî bir Türk devleti olarak gösterme çabası...* içine girmiştir.⁶² Kitap, 1959 tarihinde Türkçe'ye çevrilerek *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* adıyla yeniden yayımlanmıştır.⁶³

Kars milletvekili olarak 1935'te aktif siyasete başlayan Köprülü, siyaset ile üniversite hocalığını birlikte yürütmüş, 1941 tarihinden sonra tamamen politikaya yönelmiştir. Türkiye'nin artık tek parti rejimi ile yönetilemeyeceğinin işaretleri görülmeye başlayınca *Vatan* gazetesinde 19 Eylül 1945'te *Demokrasi Ruhu* isimli makalesini yayımlamıştır. Köprülü yazısında totaliter rejimlerin yaşama şansının olmadığını vurgulayarak, demokrasinin ülkede yerleşmesi için önerilerde

⁵⁹Karpat, *Mehmet Fuat Köprülü ve Osmanlı*, 19.

⁶⁰Halil Berktaş, "Dört Tarihçinin Sosyal Portresi", *Toplum ve Bilim Dergisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, 32-33.

⁶¹Karpat, *Mehmet Fuat Köprülü ve Osmanlı*, 19.

⁶²Karpat, *Mehmet Fuat Köprülü ve Osmanlı*, 20.

⁶³Köprülü, *Fuat Köprülü*, 17.

bulunmuştur. *Vatan* gazetesindeki bu eleştirel yazısı nedeniyle Köprülü CHP'den ihraç edilmiştir.⁶⁴

Köprülü ilmi açıdan en kapsamlı ve verimli dönemini 1915-1945 yılları arasında geçirmiş, yaşamı süresince 25 dergi ve 14 gazetede 1000 civarında makalesi yayımlanmıştır. Demokrat Partinin 1946'da kurulması ile Köprülünün siyasi nitelikli yazıları başlamış, 1945-1950 yılları arasında 287 siyasi makale yazmıştır. Köprülü'nün siyasi nitelikli bu makaleleri *Demokrasi Yolunda* isimli kitapta toplanmıştır.⁶⁵

Dört kurucusundan biri olduğu Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidar olması nedeniyle bilimsel çalışmalarına okuma dışında ara vermek zorunda kalan Köprülü, siyasi anlaşmazlığa düştüğü partisinden 1957 yılında istifa etmiştir. Bu istifanın ardından 1958-1959 yılları arasında ABD'de Harvard Üniversitesinin Cambridge'deki araştırma merkezinde çalışan Köprülü değişik şehirlerde konferanslar da vermiştir. 1959 yılında Türkiye'ye dönen Köprülü bilimsel çalışmalarına yeniden başlamış, ancak bu tarihten itibaren 1966 yılında vefatına kadar yeni bir eser yazmamış eski kitaplarının yeni baskıları ile uğraşmıştır.⁶⁶

*Türk devrimi, toplumun Osmanlı geçmişini bir yana bırakarak Türk tarihini 1923'ten başlatan yeni bir Türk milleti yaratmak yolunu aramıştır. Amaçlar Türkiye'yi bir an evvel hızla modernleştirmek ve çağdaş medeniyet seviyesine çıkarmaktır. Bunun için de her fedakarlık yapılacaktır: Türkleri Osmanlı'ya ve İslam'a bağlayan tarihleri ve belki de kültürleri de küçümsenecek veya inkar edilecektir.*⁶⁷ Köprülü bu anlayışa karşı çıkmış yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni Osmanlı Devleti'nin evrimsel olarak devamı niteliğinde görmüştür.

Kemal Karpat'a göre Köprülü'nün, Türk tarihinin Orta Asya'dan Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet'e kadar devamlılığı olarak tanımlanabilecek *Muhafazakâr Modern Tarih* anlayışının temelinde onun Osmanlı kökenlerine olan bağlılığı bulunmaktadır.⁶⁸

⁶⁴Fevziye Abdullah Tansel, "Memleketimizin Acı Kaybı, Prof. Dr. Fuat Köprülü", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967, XIV/11, 627-628.

⁶⁵İnalçık, *Türkiye'de Modern Tarihciliğin Kurucuları*, 14-15.

⁶⁶Köprülü, *Fuat Köprülü*, s. 8-9.

⁶⁷Karpat, *Mehmet Fuat Köprülü ve Osmanlı*, 16.

⁶⁸Karpat, *Mehmet Fuat Köprülü ve Osmanlı*, 13-17.

Kültür ve edebiyat tarihçisi olarak nitelenebilecek olan Köprülü'nün metodoloji anlayışı tüm sosyal bilimleri bir bütün olarak içine alan ve tüm bilimsel çalışmalarının merkezinde *Türk Kültürünün teorik inşası* gayesine varmak amacıyla benimsediği yol olarak tanımlanabilir.⁶⁹Tarihçi kimliğinin itici gücü olan sosyolojiyi Ziya Gökalp vasıtasıyla Durkheim'den alan Köprülü, Lucien Lefebvre'nin Annales Okulunu da tarihçi metot olarak kullanmıştır. Eserleri vasıtasıyla oluşturmak istediği millî kültür anlayışında Osmanlılığının ve Türkçülüğü'nün de izleri görülmektedir.⁷⁰

4. Türkiyat Mecmuasındaki Makaleleri Kapsamında Mehmet Fuat Köprülü'nün Tarih Anlayışı

Rus dilbilimci Aleksandr Nikolayeviç Samyoloviç, *Türkiyat Mecmuasının* tarihte ilk olarak *Türkoloji* alanına mahsus bir dergi olarak çıktığını belirterek; bu ilk ciltteki yazar kadrosuna bakarak Köprülü'nün dergiyi Türklük biliminde uluslararası bir konuma getirmek istediği tespitinde bulunmuştur.⁷¹ Bununla beraber derginin iç kapağında, *Türkiyat Mecmuası*,“ *Türklerin lisan ve edebiyat, tarih, arkeoloji ve coğrafyasına ait tetkikler ve vesikalar mecmuası*” olarak tanımlanmıştır.⁷²

Mehmet Fuat Köprülü 1925 tarihinde yayımlanan ilk sayıdaki en üretken tarihçi konumundadır. *Tetkikler* bölümünde üç makale, *Notlar ve Vesikalar* bölümünde iki yazı, *Tahlil ve Tenkitler* kısmında üç inceleme, *Kitabiyat Tenkitleri* bölümünde beş kitap incelemesi ile *Türkiyat Haberleri* kısmının tamamını yazmıştır.

Dergide yer alan ilk yazı Köprülü'nün *Meddahlar, Türkler'de Halk Hikayeciliği Tarihine Ait Bazı Maddeler* isimli makalesidir. Kültür tarihçisi kimliği ile ön plana çıkan Köprülü'nün dergideki ilk makalenin konusunu kültür alanından seçmesi şüphesiz tesadüf değildir. O'nun bu tercihinde en önemli etken, Türk edebiyatı tarihi yazılmadan Türk tarihinin yazılamayacağı düşüncesidir.⁷³

Kültür tarihi konusunda Gökalp'in öğrencisi ve takipçisi olan Köprülü bu makale ile, Türklerin edebi yaşamlarında *meddah* 1ığın çok önemli bir yerinin olduğunu *halk hikâyeciliğini* de *meddahların* temsil ettiğini belirtmiştir. Köprülü'ye

⁶⁹Fildiş, 22.

⁷⁰Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, 31.

⁷¹Aleksandr Nikolayeviç Samyoloviç, “Türkiyat Mecmuası”, *Türk Yurdu*, Ankara 1927, VI/32, 184.

⁷²Türkiyat Mecmuası, Matbaa-i Amire, İstanbul 1925, Kapak İç Kısmı.

⁷³Leiser, 33.

göre *meddahlar* saraydan kahvehanelere kadar her sınıf ve seviyedeki halk tarafından sevilen ve aranan kişilerdir.⁷⁴

Köprülü her eserinde olduğu gibi bu makalesinde de Türk tarihinin Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar devamlılığını ortaya koymak istemiş ve *meddahlar* üzerinden Türk halk hikayeciliğinin tekâmülünü Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar takip etmiştir. Köprülü bu tekâmülün aşamalarını ortaya koymadan evvel onun muhafazakar tarih tezinin de izlerini taşıyan şu soruyu sormuştur.

*Acaba meddahların ve meddahlığın nasıl bir mazisi vardır? Türklerin İslamiyet'ten evvelki hayatlarında buna mümasil şeyler mevcut muydu? İslamiyet'ten sonra Arap ve Acem halk hikayeciliğinden bize neler intikal etmiştir? Halk edebiyatımızın bu mühim müessesesi Osmanlı İmparatorluğu devrinde nasıl bir tekamüle maruz kalmıştır? İşte bir yığın tarihi ve edebi meseleler ki şimdiye kadar tetkik edilmek şöyle dursun, hatta mevcudiyetleri bile düşünülmedi.*⁷⁵

Mehmet Fuat Köprülü'nün *Türkiyat Mecmuası*ndaki diğer makalesi *Lütfi Paşa* isimli biyografi yazısıdır. Makale; giriş bölümü ile *hayatı*, *Lütfi Paşa devlet adamı*, *Lütfi Paşa alim ve şair* ve *Lütfi Paşa Müverrih* başlıkları olmak üzere beş bölümden oluşmuştur.

Makalenin giriş bölümünde Köprülü, *Vezir-i Azam Lütfi Paşa* 'yı Osmanlı tarihinin eski ve dikkate değer bir kaynağı olarak incelenmesi gereken önemli bir şahsiyet olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda, önemli Osmanlı tarihçilerinden Hammer'in kaynak olarak kullandığı, *Lütfi Paşa* 'nın *Tevarih-i Al-i Osman* ve devamında *Asafname* isimli eserlerinin de ayrıca incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Köprülü'ye göre böylesine önemli bir tarihi kişilik hakkında gerek Rudolf Tschudi gibi yabancı kaynaklar ve gerekse Bursalı Tahir gibi yerli kaynakların ortaya koyduğu eserler birçok hatalarla doludur. Ancak Türk tarihçilerinin bu hataları düzeltmek şöyle dursun bunların farkında dahi olmadığını, daha ciddi bir hata olarak da *Türkiye Tarih Encümeni* tarafından Paşa'nın, *Tevarih-i Al-i Osman* isimli eserinin basit bir şekilde kopyalandığını belirtmiştir. Köprülü, Tarih Encümenini kitabın başına eser ve yazarı hakkında bir mukaddime ve sonuna da ilam cetveli koymadığı için

⁷⁴Köprülüzaade Mehmed Fuad, "Meddahlar", *Türkiyat Mecmuası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1925, I, 1.

⁷⁵Köprülüzaade, *Meddahlar*, 1.

eleştirmiş ve bu durumu, ...*Türkiye ilim alemi için çirkin bir leke...* olarak değerlendirmiştir.⁷⁶

Köprülü, *Lütfü Paşa*'nın şiirlerinden ve dini çalışmalarından ziyade *Asafname* ve *Tevarih-i Al-i Osman* isimli eserleriyle ön plana çıkarılması gereken bir tarihçi olduğu tespitinde bulunmuştur. *Asafname müellifi* olarak tanınan Lütfü Paşa uzun idarecilik hayatında edindiği tecrübeleri samimi bir dille kaleme almıştır. Köprülü bu özellikleriyle *Asafname*'nin millî tarihimizi açısından *tarihi bir vesika* niteliği taşıdığını söylemiştir.

Lütfü Paşa'nın diğer önemli eseri *Tevarih-i Al-i Osman* isimli çalışmasıdır. Köprülü'ye göre Paşa'nın kendi vüzeratı ve sadareti döneminde bizzat yaşadığı, gördüğü ve işittiği olayları ve özellikle Kanuni Sultan Süleyman devrini ihtiva ettiği için kıymetlidir.

Köprülü, *Lütfü Paşa*'nın tarihçi olarak kişilik analizini de yapmış ve onu özellikle Barbaros Hayrettin Paşa'nın başarılarını eserlerinde görmezden geldiği için tarafsız olmamakla ve kindarlıkla suçlamıştır.⁷⁷ *Lütfü Paşa*'nın eserlerinin *Millî Tarih* kapsamında önemli kaynaklar olduğunu belirten Köprülü, Osmanlı dönemini de Türk tarihinin doğal bir parçası olarak görmüştür. Tarih metodu açısından incelendiğinde, *Lütfü Paşa* kitaplarında bizzat görüp yaşadıklarını yazdığından dolayı Köprülü bu eserleri birinci el kaynaklar olarak değerlendirmiş ve önemlerinin buradan kaynaklandığını ifade etmiştir.

Mehmet Fuat Köprülü'nün derginin bu cildindeki üçüncü makalesi *Oğuz Etnolojisine Dair Tarih Notları* isimli çalışmasıdır. Köprülü bu makalesinde Oğuz etnolojisini *Kayılar*, *Salurlar*, *Bayatlar* ve *Çepniler* üzerinden incelemiştir.

Köprülü örnek olarak seçtiği Türk boylarını etnolojik açıdan incelemeye geçmeden önce şu tespitlerde bulunmuştur: Türk etnolojisi üzerine yapılacak çalışmalar esnasında tesadüf edilecek toplulukların etnolojik bir birlik mi? yoksa etnolojik açıdan farklı ancak siyasi sebeplerle bir araya gelmiş bir topluluk mu? olduklarının tespit edilmesi gereklidir. Bu açıdan bakıldığında da Türk boyları

⁷⁶Köprülüzade Mehmed Fuad, "Lütfü Paşa", *Türkiyat Mecmuası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1925, I, 119-120.

⁷⁷Köprülüzade, *Lütfü Paşa*, 144-149.

tarafından meydana getirilen Oğuz teşkilatlanmasının nasıl oluştuğu ve faaliyetleri hakkındaki bu makale ilk çağdaş eser konumundadır.⁷⁸

Asya tarihinde, etnolojinin ve medeniyet şekillerinin değişmesinde büyük toplumsal hadiselerin etkili olduğunu söyleyen Köprülü bunları şu şekilde sıralamıştır. Oğuzların batıya göçü, Selçuklu İmparatorluğu'nun kurulması, Haçlı seferleri, Cengiz ve Timur istilaları ile Osmanlı ve Safevi imparatorluklarının kurulması.⁷⁹

Köprülü ilk olarak *Kayıları* ele almıştır. *Kayıların* tarihte önemli olarak değerlendirilebilecek bir faaliyetlerinin henüz tespit edilemediğini söyleyen Köprülü, etnoloji tarihi alanında önemli addedilmelerinin yegâne sebebi olarak ise Osmanlı İmparatorluğunun kurucusu olan ailenin bu boya ait olduğunun iddia edilmesini göstermiştir. Osmanlıların aslını oluşturan *Kayıların* kökeni ile ilgili olarak Avrupalı tarihçiler *Kayıların* Türkleşmiş Moğollar olduklarını iddia etmişlerdir. Oryantalistlerin bu iddiaları hatalı olarak genel bir kabul ve mütearife haline gelmiştir.

Avrupalı tarihçiler savlarını, Yahya El-Avfi'nin *Cami 'u l Hikayat ve Lami 'u l Hikayat* ve Şükrullah'ın *Behçetu l Tevarih* adlı eserlerine isnat etmişlerdir. Bunun dışında da Mahmut Kaşgari'nin *Divanu l-Lügatu t-Türk* adlı eserinde de bu durumun teyit edildiğini iddia etmişlerdir.⁸⁰ Köprülü, *Kayıların* Türkleşmiş Moğollar olduğu iddiasını reddetmiştir. O, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* isimli eserinde özellikle *Divanu l-Lügatu t-Türk* 'te zikredilen *Kayılar* ile *Kayıların* Oryantalistlerce birbirine karıştırıldığı tespitinde bulunarak bu hatayı düzeltmiştir. Köprülü ayrıca *Kayıların* daha Oğuzların Anadolu'ya ilk göçleri esnasında geldiklerini ve Selçukluların politikaları uyarınca ayrı ayrı sahalara yerleştirildiğini söylemiştir.⁸¹

Oğuz boylarından *Salurları* makalesinde ikinci madde olarak ele alan Köprülü bu boy hakkında etnolojik bilgilerin sınırlı olduğunu söylemiştir. *Salur* kabile isminin *salmak* kelimesinden geldiğini belirten Köprülü, bu boyun Oğuz Han'ın altı oğlundan Dağ Han'a ve onun silsilesine dayandığını belirtmiştir. Selçukluların Anadolu'ya gelen boyları parçalara ayırarak yerleştirme politikası gereği *Salurlarda* değişik bölgelere yerleşmişlerdir. Hicri VIII. asrın önemli devlet adamlarından Kadı

⁷⁸Leiser, 34.

⁷⁹Mehmet Fuat Köprülü, "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1925, I, 185-186.

⁸⁰Köprülü, *Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar*, 187-188.

⁸¹Köprülü, *Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar*, 188-189.

Burhaneddin'in bu boydan olduğunu söyleyen Köprülü ayrıca Karamanoğlu Beyliğini 'de yine *Salurların* teşkil ettiğini belirtmiştir.⁸²

Köprülü'nün etnolojik açıdan incelediği diğer önemli bir boy ise *Bayat*lardır. Köprülü gerek Avrupa gerek de İslam kaynaklarındaki birkaç satır bilgi dışında *Bayatlar* hakkında araştırma yapılmadığı tespitinde bulunur. *Bayatların* silsilesinin Günhan'ın oğlu Bayat'a dayandığı bilgisi genel kabul görmüştür. *Bayat* boy isminin etimolojik tetkikini yapan Köprülü; Anadolu Türkçesi'nde bu ismin *eski* manasına geldiğini belirterek, değişik kaynaklarda da *geceden kalmış taam*, *eski-kadim* ya da *ulu* manalarına geldiği tespitinde bulunmuştur. *Bayatlarda* diğer Oğuz boyları gibi Hazar denizinin güneyinden Anadolu'ya gelmişler, Selçuklu iskân politikaları gereği Anadolu'nun değişik bölgelerine dağılmışlar ve kendi isimleriyle köyler kurmuşlardır. Bir kültür tarihçisi olan Köprülü, Türk halk şiirinin millî sembolü olarak nitelediği Dede Korkut ile Türk edebiyatının doruk noktası olarak gördüğü Fuzuli'nin *Bayatlar*a mensup oldukları tespitinde bulunarak,⁸³Orta Asya Türklüğü ile Anadolu Türklüğünü aynı Oğuz boyu ve kültürü üzerinden birbirine bağlamıştır.

Makalede ele alınan dördüncü boy *Çepniler*dir. Köprülü değişik kaynaklarda *Çepnilerin* Oğuzların *Üçok* kısmına mensup olduklarının ve *Gün Han*'ın dördüncü oğlu *Çepni*'den türediklerinin kaydedildiğini söylemiştir. Ebu'l-Gazi'nin *Çepni* kelimesine *kahraman* manasını verdiğini söyleyen Köprülü buradan hareketle de *çapmak* aslından geldiğini kabul etmiştir.

Köprülü, Martinus Theodorus Houtsma'nın *Selçuki Metinleri* isimli eserinde, *Çepnilerin* Selçukluların Anadolu'yu ilk istilası zamanında batıya göç ettiklerini belirtir. Bu boyun önemli bir kısmı Batı Anadolu'ya gelmiş, *Paflagonya*⁸⁴ civarı ile Trabzon İmparatorluğu hudutlarına yerleştirilmişlerdir. Selçukluların Sinop'u fethetmeleri üzerine de onlardan *uç*⁸⁵teşkil edilmiştir.

⁸²Köprülü, *Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar*, 191-198.

⁸³Köprülü, *Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar*, 198-205.

⁸⁴*Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam ve civarını kapsayan, Ankara ilinin kuzeyinde, Sakarya ile Kızılırmak arasında kalan Batı Karadeniz bölgesi*, bk. Nezih Fıratlı, "Paphlagonia", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957, XVI/64, 607.

⁸⁵*Türk devlerinde hudutlara, hudut boylarındaki vilayetlerle sancaklara verilen addır. Bunların başlarındaki yarı müstakil vaziyette bulunanlara uç beyi denirdi.* bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 3*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, 541.

Franz Taeschner, *Alman Şark Cemiyeti Mecmuası*'nın 1924 tarihli II. cildinde Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u fethettiğinde civar beldelerden iskân için getirdiği halkın dışında, şehrin *Çepniler* ve Lazlardan oluştuğunu yazmıştır. Bunun dışında şehrin güneybatısı ve güneyinde de *Çepniler* bulunduğunu, bunların Türk kavmi olduğu ve Türkçe konuştuklarını belirtmiştir. Köprülü bugün halâ Giresun, Tirebolu, Görele ve Vakfikebir civarında yaşayan *Çepnilerin* bunlar olduğunu, hocaların ve Sünni derebeylerinin etkisi ile Kızılbaşlığı terk ettiklerini iddia eder.⁸⁶

Köprülü bu makalesinin son kısmında bir lahika ile, *Uç* isminde bir Türkmen aşireti olduğu ile ilgili Avrupa ilim çevrelerinde hatalı olarak genel bir kabul haline gelmiş olan iddiayı değerlendirmiştir. Köprülü bu iddiayı reddederek *uç* kelimesinin Türkçe'de *hudut*, *sınır* anlamına geldiğini belirtir. Selçuklular özellikle Hıristiyan devletlerle olan hudutlarını diğer adıyla *uçları* korumak amacıyla bir takım Türk aşiretlerini buralara yerleştirmiştir.

Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar isimli eserinde Köprülü, *uç* beyleri ile ilgili az da olsa malumat verdiği beyan etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun da başlangıçta küçük bir *uç beyliği* olduğunu ilave eden Köprülü, Anadolu'da *uç* namında bir Türkmen aşireti mevcudiyetini reddetmiştir.⁸⁷

Köprülü'nün bu makalesi *modern Türkiye'nin Türk etnik kökenlerine ışık tutan ilk modern çalışmadır*.⁸⁸ O ayrıca Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk varlığının bir bütünlük arz ettiğini de ortaya koymuştur. Oğuz boylarının göçlerle Anadolu'ya geldiklerini, Selçuklu İmparatorluğu'nun iskân politikaları ile Anadolu'nun değişik bölgelerine yerleştirildiklerini ve bu Türkmen gruplarının Osmanlı'nın çekirdeğini teşkil ettiğini ortaya koymuştur. Köprülü araştırmacılara Azerbaycan bölgesinden Anadolu'ya kadar birçok köyde Türk boy isimlerine rastlandığını bu durumun ise Oğuz etnolojisi ve Türklerin göç yolları ile ilgili yapılacak araştırmalar için kaynak niteliği taşıdığını göstermiştir. Köprülü özellikle *Kayıların* Türkleşmiş Moğollar olduğu iddiasını çürüterek, Selçuklulardan Osmanlılara kadar Anadolu'daki Türk varlığını inkâr etmeyi amaçlayan Avrupalı oryantalistlere tarih bilimi çerçevesinde gereken cevabı vermiştir.

⁸⁶Köprülü, *Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar*, 206-209.

⁸⁷Köprülü, *Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar*, 209-211.

⁸⁸Leiser, 34.

Köprülü'nün yukarıdaki makaleleri dışında derginin bu ilk sayısının *Kitabiyat Tenkitleri* bölümünde Sadri Maksudi'nin bir makalesi hakkındaki eleştiri yazısı onun tarih anlayışı açısından önem arz eder. Maksudi'nin *Türk Yurdu Dergisi*'nde Nisan 1925 tarihinde yayımlanan *Çinlilerin ve Moğolların; Huvey-Hu ve Uygurlarıyla Orhun Türk Kitabelerindeki Oğuzların Ayniyeti* isimli makalesini Köprülü şiddetle eleştirerek⁸⁹ şöyle demiştir;

*Türkiyat sahasında, uzun zamandan beri, küçüklüğüne rağmen bu kadar iddialı bir makale, ilmi mecmualarda bir mevki-i kabul bulmamıştı... İstanbul'daki yevmi gazetelerde sık sık bu cins yazılar intişar eder: Bütün lisanların Türkçeden çıktığı, eski Yunan mitolojisinin Türklerden alınmış olduğu, Buda'nın neslen Türk olduğu, elh... kabilinden birçok keşfiyata ve bu cins kaşiflere daima tesadüf ederiz, lakin Türkiyat Mecmuası, sütunlarında bunların, hatta tenkidi bile yer bulamaz; çünkü bu cins şeyler tenkide de layık değildir.*⁹⁰

Köprülü'nün bu ifadeleri 1932'de oluşturulacak *Resmî Tarih Tezi* hakkındaki mesafeli duruşunun ve I. Türk Tarih Kongresi'ndeki karşı tavrının köklerini ortaya koyması açısından önemlidir. O, tüm dillerin Türkçe'den ve tüm medeniyetlerin de Orta Asya Türk medeniyetinden çıktığı fikrini bilimsel bulmamış ve ciddiye almamıştır.

Türkiyat Mecmuası'nın I. cildinde yayımlanan diğer makalelerin konu başlıklarına bakıldığında Köprülü'nün *Muhafazakar Tarih Anlayışı* açıkça görülür. Köprülü, Türk tarihini İslam öncesi ve İslam dönemi olarak bir bütün halinde neden-sonuç ilişkisi bağlamında ele almıştır.⁹¹ O, bu anlayışı gereği de hiçbir ayırım gözetmeksizin konularını gerek Osmanlı'dan gerek Selçuklu'dan ve aynı zamanda Orta Asya'dan seçmiştir. Köprülü, Anadolu Türklüğü'nün ortaya çıkışında ve karakterini oluşturmadaki bu üç belirleyici durağın Türk kültür ve tarihinin ayrılmaz ve birbirinin devamı olan parçaları olarak görmüş, Türkiye Cumhuriyeti'nin de bu devamlılığın son halkasını oluşturduğunu belirtmiştir.

⁸⁹Gazi Mustafa Kemal Paşa, *Türkiyat Mecmuası* I. cildinin 322. sayfasının üst kısmına Latin harfleriyle *Köprülüzade Sadri Maksudi'yi fena teşhil (Cehaletini yüzüne vurma) ediyor* notunu düşmüştür. bk. Anıtkabir Derneği Yayınları, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, Pelin Matbaası, Ankara 2001, VI, 161.

⁹⁰Köprülüzade Mehmed Fuat, "Çinlilerle Moğolların 'Huvey-Hu'ları ve Orhun Türk Kitabelerinin 'Oğuz'ları", *Türkiyat Mecmuası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1925, I, 322.

⁹¹Mehmet Öz, "Tarih ve Tarihçiliğimiz Üzerine Bazı Düşünceler", *Muhafazakar Düşünce*, Kadim Yayınları, Ankara 2006, 7, 72.

Türkiyat Mecmuası'nın Osmanlı Türkçesi ile yayımlanan son sayısı olan II. cildi 1928 tarihinde neşredilmiştir. Köprülü'nün bu sayıda iki makalesi ile *Notlar ve Vesikalar* kısmında dokuz, *Kitabiyat Tenkit ve Tahlilleri* kısmında sekiz yazısı yayımlanmıştır. Köprülü ayrıca *Türkiyat Haberleri* kısmının büyük bölümünü de kaleme almıştır.

Köprülü'nün bu sayıdaki ilk makalesi *Anadolu Beyliklerine Ait Notlar* isimli eserdir. Köprülü bu çalışmasında Halil Edhem Bey'in 1927 tarihinde İstanbul'da yayımlanan *Düvel-i İslamiye* isimli kitabının *Garbi Anadolu'da Selçukilerin Varisleri* bölümünün bir tenkidini yapmıştır. Halil Edhem Bey *Düvel-i İslamiye* isimli eserini Stanley Lane-Pool'un 1894 tarihli *The Mohammadan Dynasties* isimli kitabını tercüme ederek meydana getirmiştir. Halil Edhem Bey *Düvel-i İslamiye* kitabına daha sonra Köprülü'nün bu makalesinin konusunu da oluşturan bölüm olmak üzere bazı ilaveler ve tadilatlar da yapmıştır.⁹²

Mehmet Fuat Köprülü, *Anadolu Tavaif-i Mülük*'ü⁹³ olarak da adlandırılan Anadolu Beylikleri dönemini Türk millî tarihinin bir parçası olarak görmüştür. Tevhit Bey, Miralay Ali Bey ve Halil Edhem Bey gibi bilim adamlarının son yıllarda bu alanda ortaya koydukları eserlerin bu dönemi meçhul bir saha olmaktan kurtarmaya başladığı tespitinde bulunmuştur. Bu açıdan da Halil Edhem Bey'in bu çalışmasının da eksikliklerine rağmen önemli olduğunu söylemiştir.⁹⁴

Köprülü, Halil Edhem Bey'in çalışmasının Anadolu'daki coğrafi konumlarını esas alarak Denizli Beyleri, Pervane, Sahibata, Karesi, Saruhan, Aydın, İzmir, Menteşe, Teke, Eşref, Hamit, Germiyan, Karaman, Candar, Zulkadir ve Ramazanoğulları beyliklerini kapsadığını belirtir. Bu çalışmasında Halil Edhem Bey söz konusu beyliklerin siyasi yaşamlarını, beylerin soy kütüklerini ve faydalandığı kaynakları ortaya koymuştur.

Köprülü, Türk millî tarihinin karanlık bir dönemini aydınlatması açısından önemli olarak gördüğü bu eserin tenkit ve tahlilinde şu değerlendirmeleri yapmıştır.

⁹²Halil Edhem, *Düvel-i İslamiye*, Milli Matbaa, İstanbul 1927, VI.

⁹³*Tavaif-i Mülük; Arapça taife ve melik kelimelerinin çoğul şekillerinden oluşmuştur. Genelde büyük bir devletin yıkılmasından sonra ortaya çıkan irili ufaklı siyasal birimleri ... ifade eder. bk. Mehmet Özdemir, "Mülükü't-Tavaif", TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara 2006, XXXI, 552.*

⁹⁴Köprülüzade Mehmet Fuat, "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, II, 1.

Öncelikle, Halil Edhem Bey'in unuttuğu ancak kendisinin önemli gördüğü kaynakları ortaya koymuştur. Köprülü daha sonra, İbni Bibi, Aksarayı, Şikari, Eflaki, Müneccimbaşı, Heyd, Aşıkpaşazade, Kramers ve Reşidüddin gibi kaynaklardan da istifade ederek eksik ya da hatalı gördüğü ya da makalede hiç değinilmemiş hususları açıklamıştır.⁹⁵ Bu kapsamda da özellikle Halil Edhem Bey tarafından oluşturulan ve beyliklerin kurucularının silsilelerini gösteren çizelgelerde hatalı olan kısımlarında düzeltmeler yapmıştır.

Anadolu Beylikleri dönemi, Köprülü'nün *Muhafazakar Tarih Tezi* kapsamında Selçuklu ile Osmanlı arasında kopukluğa neden olan bir boşluk ve karanlık alan oluşturmaktaydı. Bu sahada yapılan çalışmalar ile Türk tarihinin Orta Asya'dan Anadolu'ya olan kesintisiz devamlılığının ortaya konması açısından önemli bir eksiklik giderilmiş oluyordu.

Köprülü bu makalesi ile tarih alanındaki çalışmalarda konu ile ilgili kaynakların eksiksiz olarak taranması ve bu kaynakların tenkit edilerek kullanılmasına dikkat çekmiştir. Bunun dışında yine bilimsel tarihçilik açısından, beyliklerin kurucu sülalelerinin ön plana çıkarıldığı bir tarih yazımını eleştirmiştir. O'na göre bu beyliklerin, Doğunun ve Batının büyük devletleriyle olan siyasi ve iktisadi ilişkilerinin tespit edilmesi, bu devletler nezdinde bulunan ve henüz ortaya çıkmayan vesikaların ortaya konması da önemlidir.

Köprülü bu sahada çalışma yapacaklara da yol göstererek, bu beyliklere ait vakfiye ve kitabelerinde yayımlanması gerektiğini söylemiştir.⁹⁶

Türkiyat Mecmuası'nın II. cildindeki Köprülü'ye ait diğer çalışma ise *Türk Klasik Edebiyatındaki Hususi Nazım Şekilleri, Tuyuğ* isimli makaledir.⁹⁷ Türk klasik edebiyatının çok özel ve dikkat çekici bir nazım şekli olan *Tuyuğ* konusunun genel bir değerlendirmesinin yapılması Köprülü'ye göre Türk edebiyat tarihi açısından önemlidir.⁹⁸ Türk halk edebiyatına ait türkü, mani, varsağı vb. gibi değişik nazım türlerinin Türk toplumları arasında yaşamaya devam ettiğini belirten Köprülü, bunların

⁹⁵Samet Alıç, "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Gaziantep 2016, XV/3, 949.

⁹⁶Köprülü, *Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar*, 32.

⁹⁷Köprülü, Mehmet Fuat, "Türk Klasik Edebiyatındaki Hususi Nazım Şekilleri, Tuyuğ", *Türkiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, II, 219-242.

⁹⁸Köprülü, *Tuyuğ*, 234.

dışında Türk klasik edebiyatına mahsus olan mahdut şekillerden de bahseder. Bu nazım şekilleri diğer İslam edebiyatlarında bulunmamaları ve Türk halk edebiyatından gelmeleri nedeniyle dikkat çekicidir. Bu husus Köprülü'ye göre, oryantalistlerin klasik Türk şiirinin İslam edebiyatının taklidinden ibaret olduğu iddialarının aksinin ortaya konması açısından önem arz eder.⁹⁹ Bu açıdan değerlendirildiğinde Köprülü'nün bu makalesinin de çalışmalarının genel bir özelliği olarak Batılı tarihçilerin Türkler hakkındaki olumsuz yayınlarına bir reddiye niteliğinde olduğu değerlendirilebilir.

Makale, *Tuyuğ* ile ilgili Şark eserlerindeki örneklerin ve Batılı müsteşriklerin bu konuda yazdıkları araştırmaların tenkitli incelenmesi sonucu oluşturulmuştur. Köprülü, Şark eserleri kapsamında Kadı Burhaneddin'in *Divan*, Ali Şir Nevai'nin *Mizanü'l-Evzan* ile Babür Şah'ın *Aruz Risalesi* isimli eserlerindeki *Tuyuğ* örneklerinden faydalanmıştır. Bunun dışında Aleksandr Nikolaeviç Samoyloviç, Platon M. Melioranskiy ve Elias John Wilkinson Gibb gibi Batılı müsteşriklerin araştırmalarını da kullanmıştır.

Köprülü, birçok Batılı araştırmacının yanlış olarak *Tuyuğ* kelimesini vezin ya da kafiye anlamında kullandıkları tespitinde bulunur. Bununla birlikte kelimenin telaffuzunda da farklılıklar olduğunu Nevai'nin *Tuyuğ*, Babür Şah'ın ise *Tuyuk* olarak kullandığını belirtir.¹⁰⁰ Köprülü, *Tuyuğ* şeklinin daha iyi anlaşılabilmesi için Türk nazımının en eski devrilerinin ortaya konulması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre bir milletin ürettiği ilk şiir tarzı o milletin dehasının bir ürünüdür. Bu nedenle de milletler zamanla etkileşimde oldukları kültürlerin tesirine girseler de bu ilk şiirlerinin etkisi kolay kaybolmaz. Köprülü, Türk şiirinin ilk temel biriminin dört mısradan oluşan *Kıta*lar ve ilk örneklerinin ise *manî*ler olduğu tespitinde bulunur. Buradan hareketle de bu *manî*ler türkû ve koşmaları, sağı (mersiye) ve destanları meydana getirmiştir.

Türklerin bu ilk nazım şekillerinin İslamiyet'e girmelerinden çok daha eski devirlerde ortaya çıktığı açıktır. Buradan hareketle de bu ilk nazım şekillerini oluşturan *kıta* tarzı, İslamiyet'ten sonraki Türk edebiyatının da gelişiminde etkili olmuştur. Ahmet Yesevi'nin *Kıssa-i Yusuf*, Edip Ahmet'in *Hibetü'l-Hakayık* ve Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* isimli eserlerinde kıta usulüne tesadüf edilmektedir. Tüm bu

⁹⁹Köprülü, *Tuyuğ*, 219.

¹⁰⁰Köprülü, *Tuyuğ*, 224-225.

örneklerden hareketle de Türk halk edebiyatındaki kıta tarzının Türk klasik edebiyatının ilk devrelerinden itibaren de etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir.¹⁰¹

Tuyuğ kelimesinin hatalı olarak vezin ya da kafiye anlamında kullanıldığı daha önce açıklanmıştı. Friedrich Wilhelm Radloff ise *tuyuğu* daha doğru olarak, *kapalı, her taraftan ihata edilen, gizli ya da manası açıktan açığa ifade edilemeyerek hususi bir ima altında gizlenen söz olarak* tanımlamıştır. Köprülü buradan hareketle, *manilerin cinas ve ima özelliklerini dikkate alarak Türk halk edebiyatının ilk dönemlerinde manilere Tuyuğ denmiş olabileceğini iddia etmiştir.*

Sonuç olarak Köprülü; Kadı Burhaneddin ile IX. asır Çağatay şairlerinin eserlerinde kendini gösteren *Tuyuğ* nazım şeklinin, eski Türk edebiyatının mani ve koşuk tarzının unsurlarıyla İran halk edebiyatının *Pehleviyat* tarzının uyuşması sonucu ortaya çıktığını tespit etmiştir. Bu ortaya çıkan nazım şekli özellikle bir beste eşliğinde söylenmek üzere yazılmıştır.¹⁰²

Batı'nın Türkler hakkındaki olumsuz düşünceleri ile mücadele Köprülü'nün eserlerinin genel karakteristiğidir. Oryantalistlerin bir Türk kültür ve sanatından bahsedilemeyeceği, mevcut olanlarında ya birer taklit ya da müelliflerinin devşirme olabileceği iddialarına karşı çıkmıştır. O bu makalesinde de Türk kültürünün İslamiyet'in kabulünden önce de var olduğunu, İslamiyet'in kabulünden sonra ortaya çıkan Türk klasik edebiyatında da etkilerinin açık olarak görüldüğünün tespitini yapmıştır.

Köprülü her şeyden evvel bir kültür tarihçisidir. Anadolu Türk varlığının izlerini Orta Asya'dan itibaren bu kültür üzerinden takip etmiştir. Buradan hareketle de Göktürk ve Oğuzların ortaya koydukları adet ve gelenekler ona göre göçler yoluyla Selçuklu kurumlarını oluşturmuş ve Osmanlı da bu kurumların mirasçısı olmuştur.¹⁰³ Mehmet Fuat Köprülü'nün fikir yapısında Türk kültürü ve tarihi kesintisiz bir devamlılık arz eder. O, Türk tarihinin hiçbir dönemini paranteze alma taraftarı olmamıştır. Halik Berktaş'ı isabetle belirttiği gibi onun fikri yapısında ...*altı yüzyıllık*

¹⁰¹Köprülü, *Tuyuğ*, 227-228.

¹⁰²Köprülü, *Tuyuğ*, 232.

¹⁰³Timur, 54.

*İmparatorluğu tümüyle reddetmek yerine, özellikle kültür alanında o birikimle devamlılıklar arayan laik ama ılımlı bir Osmanlı tavrı da önemli rol oynamıştır.*¹⁰⁴

Türkiyat Mecmuası'nın II. cildi 640 sayfalık yapısı ile müstakil bir kitap hacminindedir. Bu sebeple de diğer tüm makalelerin ayrıca değerlendirilmesinin bir makalenin kapasitesini aşacağı kanaatindeyiz. Köprülü, bu sayıda derginin yayın amacını oluşturan, Türklerin lisan, edebiyat, tarih, coğrafya ve etnografyasına ilişkin makaleler neşretmiştir. Özellikle mecmuanın I. cildinde bulunmayan coğrafya alanında French Teshanor'un *Osmanlılarda Coğrafya* ve Hüseyin Nihal ve Ahmet Naci'ye ait *Anadolu'da Türklere Ait Yer İsimleri* adlı iki makale de bu ciltte yayımlanmıştır.

Türkiyat Mecmuası'nın III. cildi 1932'de toplanan I. Türk Tarih Kongresinin ve yine aynı yıl toplanan I. Türk Dil Kurultayının ardından 1935'te yayımlanmıştır. Mecmuanın bu sayısı 1926 ile 1933 yılları arasındaki uzun bir dönemi kapsamasına rağmen I ve II. cilde göre daha küçük hacimli olarak neşredilmiştir. Mehmet Fuat Köprülü'nün de bu sayıda herhangi bir makale, inceleme ya da tetkik kaleme almaması Türk tarih yazımının bu dönemi açısından ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur. Buradan hareketle Köprülü'nün tarih anlayışı derginin müdürü sıfatıyla yayımlanmasını sağladığı Türk ve Avrupalı tarihçilerin makaleleri incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Mecmuanın III. cildinde yer alan ilk yazı Josef Rudolph Thomas Strzygowski'nin *Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi* isimli makalesidir.¹⁰⁵ Strzygowski'nin makalesi; Türk sanatının Selçuklular ile başladığını, Türklerin bu sanatı oluştururken Bizans'ın etkisi altında kalarak ve mümkün olduğu kadar çevrede bulunan diğer hükümetlerden de işçi ve usta temin etmek suretiyle oluşturduklarını iddia eden Friedrich Paul Theodor Sarre gibi batılı tarihçilere bir reddiye niteliğindedir.

Strzygowski'ye göre Türk sanatı Selçuklulardan çok daha eski tarihlere gitmektedir. Türklerin bu sanatı asıl kaynağındaki özelliklerini her zaman göstermiş, İran, Irak, Suriye, Mısır, Anadolu ve Bizans'la olan ilişkileri Türk sanatının asıl mahiyetini değiştirmemiştir. O, bu iddiasını ortaya koymak amacıyla Türk sanatını

¹⁰⁴Berktaş, *Tarih Çalışmaları*, 2466.

¹⁰⁵Josef Rudolph Thomas Strzygowski, "Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi", *Türkiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1935, III, 1-80.

geriye doğru bir araştırma ile, Osmanlılar, Selçuklular, Eyyubiler ve Tolunoğulları üzerinden incelemiştir. Bu kapsamda sırasıyla Balkanlar, Anadolu, Suriye ve Mısır'ı hareket noktası olarak kabul etmiş, Türklerin İran'da yayıldıkları sahaya oradan da anavatanları olan Orta Asya'ya kadar olan Türk abidelerinin özelliklerini tespitte çalışmıştır.¹⁰⁶

Strzygowski'nin bu makalesi Köprülü'nün oryantalistlerin Türkler hakkında ortaya attıkları ve genel kabul gören iddialarına yanıt niteliği taşıyan çalışmalarıyla ve gerekse Türk tarihini Osmanlı ve Selçuklu üzerinden Orta Asya'ya bağlayan *Muhafazakâr Tarih* anlayışıyla paralellik arz eder. Yine bu bağlamda Strzygowski Anadolu Türk sanatının Asya'daki asli vatanına olan bağının ortaya konulmasının yeni Türk devletinin önünde bir zorunluluk olarak durduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁷ Strzygowski'ye göre, Türk sanatının temelini *çadır*¹⁰⁸ oluştururken en önemli simgesi ise *Lambrequin*¹⁰⁹ motifidir. Buradan hareketle *çadır* inşasının mimarinin gelişimine de etki ettiğini söyleyen Strzygowski; Türk sanatı hakkında yapılacak araştırmalarda *çadırın* hareket noktası,¹¹⁰ *Lambrequin* modelinin ise en belirleyici unsur olduğu tespitinde bulunmuştur. Yine ona göre Barok tarzının en bilinen ve XVII. yüzyıl İtalyan heykeltıraş ve ressamı Gian Lorenzo Bernini tarafından icat edildiği düşünülen bu motif aslında Asya kökenlidir.¹¹¹

Strzygowski'ye göre tarihin kaydettiği ve bugün elimizde olan sanat saf bir kaynağa ait olmayıp Mısır, Irak, Girit ve Yunan sanatının bir karışımıdır. Bu sanatın en saf halini görmek için kuzeye Asya'ya ya da güneye gitmek gerekmektedir.¹¹² Strzygowski bu tespitten hareketle de Türk çadır ve maden sanatının Girit ve Yunan dolayısıyla Akdeniz bölgesindeki sanatın ortaya çıkmasında etkili olduğunu söyler.¹¹³ Ayrıca göçler esnasında Hazarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Kumanlar, Macarlar ve Moğolların Asya sanat ürünlerini Avrupa'ya taşıdıkları iddiasında bulunur.¹¹⁴ İslam

¹⁰⁶Strzygowski, 1-5.

¹⁰⁷Strzygowski, 77-79.

¹⁰⁸Strzygowski, 34.

¹⁰⁹*Lambrequin (Sayvan): Bir yerin güneşten korunması için üstüne yapılan düz ya da meyilli örtü.* bk. Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınevi, Ankara 1975, 115.

¹¹⁰Strzygowski, 18.

¹¹¹Strzygowski, 69-70.

¹¹²Strzygowski, 74-75.

¹¹³Strzygowski, 43-44.

¹¹⁴Strzygowski, 65.

sanatı' da Strzygowski 'ye göre Türk sanatından gelişerek büyümüştür. Türkler 1000 senesi civarında Yakın Doğu'yu işgal etmişler ve yanlarında getirdikleri çadır ve maden sanatını İslam sanatına dahil etmişlerdir. İslam sanatının ilk olarak Irak ve İran bölgesinde ortaya çıkması da bunun en önemli kanıtıdır.¹¹⁵

Türklerin yalnızca batıya doğru olan hareketleri sanatlarının yayılması açısından etkili olmamış doğuya olan yayılmada Çin sanatını da etkilemiştir. Strzygowski, Türkler ve Tunguzların özellikle tunçtan yapılmış dini eserler üzerinde eski Çin sanatına etki ettiklerini söylemiştir. Yine Çin sanatına Türk etkisinin de *Lambrequin* motifi üzerinden incelenmesi gerektiğini söylemiştir.¹¹⁶ Strzygowski, Türklerin göçler vasıtasıyla ulaştıkları yerlerdeki kültürlerin sanatlarına etki ettiklerini ancak Akdeniz dolayısıyla Avrupa sanatının Türk-İslam sanatı üzerinde bugüne kadar kesin bir etkisinin olmadığı iddiasında bulunmuştur.¹¹⁷

Mecmuanın III. cildinin bu ilk makalesi diğer taraftan da Köprülü'nün tarih anlayışı ile açık bir tezat teşkil eder. Strzygowski çalışmasında, *Resmî Tarih Tezi*'ne paralel olarak Asya Türk çadır ve maden sanatının kavimler göçleri vasıtasıyla Mısır, Irak, Girit ve Yunan dolayısıyla Avrupa sanatının oluşumunda etkili olduğunu, hatta bu sanatların ilk hallerinin ortaya çıkarılabilmesi için Asya'ya bakılması gerektiğini de iddia etmiştir. Oysa Köprülü 1925'te mecmuanın I. cildinde bütün dillerin Türkçe'den türediği, eski Yunan mitolojisinin Türklerden alındığını ve Buda'nın aslında Türk olduğu gibi iddiaları bilimsel bulmayıp küçümseyerek reddetmiştir. Yine Köprülü 1932'de I. Türk Tarih Kongresinde yaptığı konuşmada *Resmî Tarih Tezi* ile ilgili ortaya konan kaynakları yeterli bulmamış, Afet İnan'ın kullandığı yöntemi *sathi* ve *ikinci derece kaynaklara* dayandığı gerekçesiyle eleştirmiştir.¹¹⁸

Yeni Türk Devleti'nin tarih görüşünün bu yönde şekillenmesinden sonra *Türkiyat Mecmuası*'nda örtülü de olsa *Resmî Tarih Tezi*'ni destekleyici yönde bir makalenin yayımlanması kaçınılmaz olmuştur.

¹¹⁵Strzygowski, 65-67.

¹¹⁶Strzygowski, 71.

¹¹⁷Strzygowski, 73.

¹¹⁸Ersanlı, 132-134.

Mecmuanın III. Cildinin ikinci makalesi Danimarkalı dilbilimci Vilhelm Ludvig Peter Thomsen'in *Moğolistan'daki Türkçe Kitabeler* isimli çalışmasıdır.¹¹⁹ Makale, Danca'dan Almancaya Alman oryantalist Heinz Heinrich Schaefer, Türkçeye ise Ragıp Hulusi Bey tarafından çevrilmiştir. Danca'dan tercüme eden Schaefer'in ön söz niteliğindeki bir yazısı ile başlayan makale devamında *Methal, Orhon Kitabeleri* ve *Tonyukuk Kitabesi* isimli üç ana başlıktan oluşmuştur. Bu üç kitabe aynı dönem ve aynı konulardan bahsettiğinden dolayı da *Orhon Yazıtları* olarak anılmıştır.¹²⁰

Thomsen, *Methal* kısmında *Kül Tigin, Bilge Kağan* ve *Tonyukuk* yazıtlarının tercümelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu dönemdeki Türkler hakkında bilgiler vermiştir. Buna göre Türkler, Asya'nın geniş coğrafyasına dağılmış, zayıf bir şekilde birbirine bağlı olarak yaşayan kabilelerin genel adıdır. Thomsen, *Türük* olarak da ifade edilen *Türk* isminin güç kuvvet manasına geldiğini belirtir. O ayrıca siyasi yapı olarak Türklerin imparator unvanına karşılık gelen bir *Kağan* tarafından yönetildiğini, devletin bünyesinde gevşek bir bağla birbirine bağlı olan kabilelerin sık sık değişebildiğini söylemiştir.

Thomsen, Türklerin dininin Şamanlık olduğunu belirtirken, ölü gömme adetlerini de detaylı olarak anlatmıştır. Türklerin ayrıca kullandığı takvimlerden de bahseden Thomsen, Çinlilerden ay takvimini almadan önce zamanın dört mevsime göre belirlendiği tespitinde bulunmuştur. Thomsen, Türklerin yönlere çok büyük önem verdiklerini belirterek en önemli yönün doğu olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple de Türklerce doğu-ön, batı-arka, güney-sağ, kuzey-sol olarak gösterilir, hakanın tahtı daima doğuya gelecek şekilde yerleştirilirdi.¹²¹

Thomsen makalesinin *Methal* kısmında Türkler hakkında bilgiler verdikten sonra *Orhon Kitabeleri* ve *Tonyukuk Kitabeleri* başlıkları altında abidelerin coğrafi konumları, fiziki hususiyetleri, çevrelerinde bulunan binaların ve mezarların özellikleri ile kitabelerde kullanılan ifade tarzları açıklanmıştır. Thomsen makalesinde daha sonra kitabelerin tercümelerini de yazmıştır.

¹¹⁹Vilhelm Ludvig Peter Thomsen, "Moğolistan'daki Türkçe Kitabeler", *Türkiyat Mecmuası*, çev. Ragıp Hulusi, Devlet Matbaası, İstanbul 1935, III, 81-118.

¹²⁰Mustafa S. Kaçalın, "Orhon Yazıtları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2007, XXXIII, 391.

¹²¹Thomsen, 89-92

Orhun kitabeleri ile ilgili bu makale, 1929 yılında *Türkleştirme sloganı*¹²² ile başlayan ve 1932’de I. Türk Tarih Kongresi’nde *Resmî Tarih Tezi*’nin kabulüyle devam eden süreçte yeni rejimin oluşturmak istediği Türk kimliğinden ne anlaşılması gerektiği açısından önem arz eder. Bu kökten değişim sürecinde, Gazi Mustafa Kemal Paşa Türkiye’yi çağdaş devletler seviyesine çıkarırken aynı zamanda halkını da gerçek kimliğine döndürmeye çalışmıştır. Bu amaca ulaşmak için ırk bilincinin uyandırılması gerekliydi ve bununda kaynağı kadim Türk yurdu Asya olarak belirlenmiştir. Bu anlayış geriye doğru çağları özellikle Osmanlı ve Selçuklu’yu paranteze alarak aşan, Asya’da Türk Milletinin en eski kökleriyle yeniden bağlantı kurmaya çalışan bir bakış açısıydı.¹²³

Thomsen’in bu çalışmasının Köprülü tarafından derginin ikinci makalesi olarak yayımlanma amacının daha iyi anlaşılması açısından Prof. Dr. Muharrem Ergin’in Orhun kitabeleri hakkındaki şu değerlendirmeleri önemlidir. Ergin abidelerin, *Türk* ve *Türk Milleti* adlarının kayıtlı bulunduğu ilk Türkçe metin olduğunu söyleyerek, kitabeleri *Türk milliyetçiliğinin temel kitabı. Bir kavmi bir millet yapabilecek eser* olarak tanımlamıştır. Yine bu kitabelerde Türk kültür ve medeniyeti ile töre ve nizamının kaydedildiğini devlet ile halkın karşılıklı olarak görevlerinin sıralandığını belirtmiştir.¹²⁴

Köprülü’nün Mecmuaya aldığı diğer bir makalede Avusturyalı tarihçi Heinrich Glück’ün *Türk Sanatının Dünyadaki Mevkii* isimli çalışması olup Köprülüzade Ahmet Cemal tarafından tercüme edilmiştir.¹²⁵ Glück, İstanbul’da Türk sanatı hakkında verdiği ve 1917 tarihinde Macar İlimler Enstitüsünde basılan konferansında... *evvela bir Türk sanatının, esas itibarıyla mevcut olup olmadığı...* sorusunu sormuştur. O, bu makalenin yayımlandığı dönemde dahi bu konun tam olarak halledilemediğini ancak, *...Türklerin bilhassa Selçuk ve Osmanlı devirlerinde sanatkarane faaliyetlerine kuvvet verdikleri nazar-ı itibara alınarak, artık onları sadece tahripkâr ve sanatsız bir millet olarak tasavvur imkanı ortadan kalkmış...* ifadesini kullanmıştır. Glück bu tespitine

¹²²Dagobert Von Mikusch, *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam, Gazi Mustafa Kemal IV*, çev. Esat Nermi Erendor, Yeni Gün Haber Ajansı, Ankara 2000, 99.

¹²³Mikusch, 99.

¹²⁴Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2009, XIV.

¹²⁵Heinrich Glück, “Türk Sanatının Dünyadaki Mevkii”, *Türkiyat Mecmuası*, çev. Köprülüzade Ahmet Cemal, Devlet Matbaası, İstanbul 1935, III, 119-128.

rağmen Avrupalı tarihçilerin Türk sanatının varlığını inkâr etmek için çalıştıklarını ve iki argüman ortaya koyduklarını söylemiştir. İlk olarak, Türklerin meydana getirdikleri sanat eserlerini yapan sanatkârlar gayri Türk, Rum, Ermeni ya da Acem unsurlardır. İkinci olarak da bu sanat eserleri taklit veya eklektik bir anlayışla ortaya konulmuştur.¹²⁶

Glück, Avrupalı tarihçilerin Türklerin kendilerine ait bir sanatı olamayacağını kabul ettiklerini söyleyerek onların bu değerlendirme hatasına düşme sebeplerini şöyle açıklamıştır. Öncelikle Batılılar medeniyetlerin ortaya çıkışını açıklayan şemalarında zaman olarak bu medeniyetleri sıraya dizmişler sonraki medeniyetin öncekinden meydana geldiğini kabul etmişlerdir. İkinci olarak da oluşturdukları bu medeniyet hattının dışında kalan müstakil bir unsuru da bu ana hatta bulunan ve ona en çok benzeyen medeniyet grubuna dahil etmişlerdir. Buradan hareketle de oryantalistler Hint, Doğu Asya ve Orta Asya sanatının da Yunan sanatından doğduğunu iddia etmişlerdir.

Glück, dünyadaki bütün medeniyetleri ve sanat hareketlerini tek bir hat üzerinde inkişaf zamanına göre sıralamanın hatalı olduğunu söyleyerek; böyle bir ön kabulden bütün medeniyetlerin tek bir kökten meydana geleceği sonucunun çıkacağını bununda doğru olmayacağını belirtmiştir.¹²⁷

Glück'e göre Türkler batıya muhaceretleriyle çok zengin kültür alanlarını ele geçirmişler, buralarda tesadüf ettikleri kültür malzemelerini kendi millî değerleriyle bir potada eritmişlerdir. Bu göç esnasında asıl vatanlarından kendi özgün kültür unsurlarını da yanlarında getirmişlerdir. Glück, bu açıklamasının ardından Orta Çağ Yunan ve Bizans sanatının bu dönemdeki Türk sanatı için bir kaynak oluşturduğu tespitinde bulunmuştur.¹²⁸ Türk sanatının İslam sanatı içindeki durumunu ise Glück şöyle izah etmiştir. Avrupalı tarihçiler İslam sanatının menşei olarak önce Arapları görmüşler ancak daha sonra bu sanatın meydana gelmesindeki rolü Acemlere vermişlerdir. Türkleri ise ancak sanat açısından yabancı tarzları eklektik olarak toplayan ve bir araya getiren bir millet olarak tanımlamışlardır.¹²⁹

¹²⁶Glück, 119.

¹²⁷Glück, 120-123.

¹²⁸Glück, 123-125.

¹²⁹Glück, 127.

Türkler, Mısırda kurdukları Tolunoğulları ve Memlûkler, Afganistan ve Hindistan bölgelerindeki Gazneliler, İran ve Anadolu coğrafyasında ise Selçuklular ve Osmanlı devletleri ile Çin'den Avrupa'ya kadar bütün dünya kültürleriyle temasta olmuşlardır. Glück, Türklerin yabancı kültürlerden yalnızca kendi millî sanatlarını geliştirmek amacıyla yararlandıklarını söyleyerek bunun bir eklektizm olmadığını savunmuştur. O, Türk sanatının gelişimini şöyle tanımlamıştır... *zira büyük Türk sanatının inkişafı, ecnebi unsurları kendi ruhuyla yoğuran büyük bir irki vahdet mahsulüdür.*¹³⁰

Glück'ün bu çalışması, derginin bu sayısındaki ilk yazı olan Strzygowski'nin *Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi* isimli makalesinden tamamen farklı bir bakış açısını ortaya koymuştur. Strzygowski Asya Türk çadır ve maden sanatının kavimler göçleri vasıtasıyla Mısır, Irak, Girit ve Yunan dolayısıyla Avrupa sanatının oluşumunda etkili olduğunu savunurken; Glück ise Türklerin temas ettikleri ve yönettikleri toplumların kültürlerini kendi potalarında eriterek Türk kültürünü inkişaf ettirdiklerini iddia etmiştir.

Mehmet Fuat Köprülü'nün tarih anlayışı ile Türk sanatının inkişafı hakkında Glück 'ün görüşleri daha uyumlu görülmektedir. Köprülü Türk tarihini Orta Asya 'dan Anadolu'ya kadar kurulan tüm Türk devletleri ile bir bütün halinde düşünmüştür. O ayrıca bir milletin tarihinin oluşumunda komşu milletlerle olan maddi ve manevi ilişkilerinin de önemli olduğunu savunmuştur. Buradan hareketle de Köprülü'nün Türklerin asırlar süren göçlerinde ve kurdukları devletlerde temas ettikleri diğer toplumların kültürlerinden etkilenmediklerini düşündüğünü söylemek gerçekçi değildir.

Türkiyat Mecmuası'nın III. cildindeki diğer makaleler konu başlıkları itibariyle değerlendirildiğinde, bu sayıda genel olarak, Türk sanatının doğuşu, oryantalistlerin iddialarının aksine bu sanatın varlığı ve Anadolu'ya kadar olan gelişimi ortaya konulmuştur. Köprülü diğer taraftan Türk dilinin birçok medeniyetle etkileşime girmesine rağmen özünü kaybetmediğini, Orta Asya'daki kitabeler, diğer Türk devletlerinin kullandığı fermanlar ve Osmanlı döneminde kaleme alınmış eserler vasıtasıyla tespitini sağlamıştır. Diğer taraftan, Bizans ve Osmanlı tarihçileri ve tarih

¹³⁰Glück, 126-127.

yazımının kıyaslanması yapılmış, olaylara bizzat şahit olan tarihçilerin eserlerinin birinci el kaynaklar olarak daha güvenilir olduğu belirtilmiştir. Köprülü, bu sayı ile kaynakların tenkitli olarak kullanılmasının önemini ve bilimsel tarihçiliğin en önemli amacının ise objektiflik olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiyat Mecmuası 'nın III. cildinin 1932'de I. Türk Tarih Kongresi'nde kabul edilen *Resmî Tarih Tezi* 'nin ardından 1935'te yayımlandığı daha önce açıklanmıştı. Taner Timur, Cumhuriyet'in bu erken dönemi için iki tarih anlayışından bahsetmiştir. Bunlardan ilki Köprülü'nün de savunduğu *tarihimizi Orta Asya Türk uygarlıklarına dayandıran tezlerdir*. İkincisi, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmesi ve teşviki sonucu ortaya çıkan ve *Resmî Tarih Tezi* olarak da adlandırılan *Kemalist dönemin son yıllarında ortaya atılan ve tarihimizi eski uygarlıklara bağlamaya çalışan araştırmalardır*.¹³¹

Bu dönemde *Resmî Tarih Tezi* ortaokullarda ders kitaplarında yerini almış ve iktidar tarafından özenle desteklenmiştir. Ancak tüm bu çabaya rağmen özellikle İstanbul Üniversitesi akademik kadrolarında aynı ilgiyi uyandırmamıştır.¹³²

Buradan hareketle de *Türkiyat Mecmuası* 'nın bu sayısında Eti, Hitit ve Sümer gibi Anadolu'daki eski uygarlıkları Anadolu Türk kimliğine bağlayan çalışmalar yapması dönemin özelliği gereği normal karşılanırdı. Ancak Köprülü bilimsel ve Türk tarihinin devamlılığına dayan *Muhafazakar Tarih* anlayışından ayrılmayarak, *akademik tarihçilik okulunun kurucusu olmaya hak kazanmış ve tarihçiliğimizde çığır açmıştır*.¹³³

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu müteakip, yeni Türk devletinin gerek iç kamuoyunda gerekse uluslararası alanda meşruiyetini sağlamak ilk önceliklerinden biri haline gelmiştir. Bu amaçla devletin kurumlarının çağdaş bir ulus devlet şeklinde yeniden teşkilatlanabilmesi için süratle devrimler uygulanmaya başlamıştır. Bu büyük ve radikal değişim sürecinde toplumu batılı anlamda bir ulus haline getirmek kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin lider kadrosu için bu durum bir kimlik sorunu olarak görülmüş ve çözüm tarih biliminin yardımıyla Türk

¹³¹Timur, 54.

¹³² Fatih M. Dervişoğlu, *Türk Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, 32.

¹³³Dervişoğlu, 32.

milletinin İslam öncesi tarihi köklerinde aranmıştır. Böylece bu yeni ulus için en baştan yeni bir tarih yazılması için çalışmalara başlanmıştır.

Tarih biliminin, Türk devrim yapıcılar tarafından bir enstrüman olarak kullanıldığı bu aşamada iki görüş ağırlık kazanmıştır. Bunlardan ilki daha bilimsel temellere dayanan ve Türk milletinin köklerini Osmanlı ve Selçuklu devletleri üzerinden Orta Asya'ya bağlayan Mehmet Fuat Köprülü'nün de tarih anlayışını ortaya koyan görüştür. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmesi ile oluşturulan ikinci görüş ise *Resmî Tarih Tezi* olarak adlandırılmıştır. İslami dönemin paranteze alındığı ve Türklüğün köklerinin Anadolu'nun kadim medeniyetlerine bağlamayı amaçlayan bu tarih anlayışı aynı zamanda sömürgeci devletlere karşı Türklerin Anadolu'nun otokton halkı olduğunu kanıtlamaya çalışır.

Mehmet Fuat Köprülü'nün müdürü olduğu *Türkiyat Mecmuası*, *Resmî Tarih Terzi*'nin oluşturulmasından önce 1925 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Köprülü mecmuanın ilk sayısında, bütün dillerin Türkçeden çıktığı, Yunan mitolojisinin Türklerden alındığı ve Buda'nın Türk olduğu gibi iddiaları bilimsel olmadığı gerekçesi ile eleştirmiştir. Köprülü'nün bu eleştirisi 1932'de I. Türk Tarih Kongresiyle ortaya çıkacak olan *Resmî Tarih Tezi*'ne bakış açısını ortaya koymasından önemlidir.

Mehmet Fuat Köprülü *Türkiyat Mecmuası*'nın I ve II. ciltlerinde müdür sıfatının dışında yazar olarak da aktif bir şekilde görev almıştır. Kaleme aldığı makaleler, tenkitler, kitap eleştirileri ve Türkiyat haberleri yazıları ile derginin tarih görüşünün oluşumunda birinci derecede etkili olmuştur. Bu kapsamda da hiçbir ayırım yapmadan Osmanlı, Selçuklu ve Orta Asya'dan ve özellikle Türk edebiyatı, sanatı ve dili gibi sosyal alanlardan makaleler yayımlamıştır. Köprülü, *Muhafazakar Tarih Tezi* olan sosyal ve tarihsel evrim üzerinden Anadolu ile Orta Asya arasındaki bağları yeniden tesis etmeye çalışmıştır. O, bu bağın ırk üzerinden değil kültür üzerinden kurulması taraftarı olmuştur.

Köprülü, Anadolu Türk tarihinin Orta Asya kökleri ile bağını kurmaya çalışırken diğer taraftan da oryantalistlerin Türkler hakkındaki olumsuz düşüncelerine karşı eserleri vasıtasıyla mücadele etmiştir. Bu özelliği ile *Türkiyat Mecmuası*'nda yayımlanan makalelerin birçoğu bu olumsuz görüşlere reddiye niteliğindedir.

Türkiyat Mecmuası'nın 1935'te yayınlanan III. cildinde Köprülü'nün hiçbir makalesi ve yazısı bulunmamaktadır. Bu durumu, 1932'de toplanan I. Türk Tarih

Kongresi'nde Köprülü'nün Afet İnan'ı eleştirmesi neticesinde gördüğü tepki karşısında bir müddet geri planda kalma isteği olarak değerlendirmek isabetsiz olmaz görüşündeyiz. Nitekim bu dönemde *Resmî Tarih Tezi* ortaöğretim tarih ders kitaplarında yer almış, Cumhuriyetin lider kadrosu tarafından da desteklenmiştir.

Köprülü bu ortamda neşrettiği mecmuanın III. cildinde yayınlanmasını sağladığı makalelerle bilimsel tarihçilik esaslarından taviz vermeden *Muhafazakar Tarih Tezi* anlayışını devam ettirmiştir. O, *Türkiyat Mecmuası*'nın müdürü olduğu dönem boyunca *Resmî Tarih Tezi* kapsamında değerlendirilebilecek Türk etnik kimliği ile ilgili biyolojik veya antropolojik hiçbir çalışmaya dergide yer vermemiştir.

Köprülü, *Resmî Tarih Tezi*' ne örtülü de olsa karşı olmakla birlikte yaptığı bilimsel çalışmalarla Türk kimliğinin oluşturulması sürecine de hizmet etmiştir. O bu kapsamda Yunus Emre ve Ahmet Yesevi gibi Anadolu ve Orta Asya Türk tasavvuf büyüklerini gün ışığına çıkararak Orta Asya ile Anadolu bağına kurmuştur. Bundan daha önemlisi olarak da Anadolu Türklüğünün Oğuz etnik kökleri ile ilgili ilk modern çalışmayı yapmıştır.

Kaynakça

Kitaplar

- Akbaba, Yusuf, *Türkiye 'de Eski Türk Tarihçiliği*, Yazıgen Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Anıtkabir Derneği Yayınları, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, Pelin Matbaası, Ankara 2001.
- Atsız, Hüseyin Nihal, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Baysan Basım ve Yayın, İstanbul 1992.
- Aykut, Şeref, *Kamalizm*, Muallim Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul 1930.
- Dervişoğlu, Fatih M., *Türk Tarih Düşüncesinin Modernleşmesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015.
- Edhem, Halil, *Düvel-i İslamiye*, Milli Matbaa, İstanbul 1927.
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, 42. Baskı, İstanbul 2009.
- Ersanlı, Büşra Behar, *İktidar ve Tarih, Türkiye 'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, Afa Yayıncılık, İstanbul 1992.
- İnalçık, Halil ve Seyitdanoğlu, Mehmet, *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoneix Yayınevi, Ankara 2006.
- Karpat, Kemal, *Türkiye 'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876*, İmge Kitabevi, Ankara 1980.
- Köprülü, Mehmet Fuat, *Edebiyat Araştırmaları 1*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.
- _____, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980.
- Köprülü, Orhan F., *Fuat Köprülü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Mikusch, Dagobert Von, *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam, Gazi Mustafa Kemal IV*, çev. Esat Nermi Erendor, Yeni Gün Haber Ajansı, Ankara 2000.
- Ortaylı, İlber, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat, Ankara 2011.
- _____, İlber, *Gelenekten Geleceğe*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 3*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

- Timur, Taner, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayınları, İstanbul 1988.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matbaası, İstanbul 1960.
- Turani, Adnan, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınevi, Ankara 1975.
- Yetim, Fahri, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Düşüncesinde Arayışlar*, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Makaleler**
- Akgün, Ömer Faruk, "Mehmed Fuad Köprülü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003.
- Alıç, Samet, "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Gaziantep 2016.
- Alpay, Yalın, "Fuat Köprülü'nün Muhafazakâr Ulusal Tarih Tezi Kurgusu", *Muhafazakâr Düşünce*, Ankara 2013.
- Arıkan, Zeki, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.
- _____, "Osmanlı Tarih Anlayışının Evrimi", *Türk Tarih ve Sosyoloji Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991.
- Asılsoy, Abdülkerim, "Mehmet Fuat Köprülü'nün İlmi Hayatı ve Eserlerinde İzlediği Metot Üzerine", *Tarihimizden Portreler: Osmanlı Kimliği*, Ed. Zekeriya Kurşun, Haydar Çoruh, Ordaf Yayınları, İstanbul 2013.
- Başar, Fehameddin, "Ord. Prof. Dr. Mehmed Fuad Köprülü'nün Hayatı ve Eserleri Hakkında (1890-1966)", *Vefatının 50. Yılında Mehmed Fuad Köprülü*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.
- Berktaş, Halil, "Tarih Çalışmaları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- Berktaş, Halil, "Dört Tarihçinin Sosyal Portresi", *Toplum ve Bilim Dergisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- Fıratlı, Nezih, "Paphlagonia", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957.
- Fildiş, Berna, "M. Fuad Köprülü'nün Çok Yönlü Entelektüel Kimliği ve Disiplinler arası Metodolojisi", *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, Bartın 2017.
- Glück, Heinrich, "Türk Sanatının Dünyadaki Mevkii", *Türkiyat Mecmuası*, çev. Köprülüzade Ahmet Cemal, Devlet Matbaası, İstanbul 1935.
- Güneş, Hasan Hüseyin, "Bir Üstat-ı Alem: Mehmed Fuat Köprülü", *Tarih Okulu Dergisi*, 2011.
- İnalcık, Halil, "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", *Muhafazakâr Düşünce, Tarih I*, Ankara 2006.
- Kaçalın, Mustafa S., "Orhon Yazıtları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2007.
- _____, "Dîvanü Lugati't-Türk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1994.
- Kanlıdere, Ahmet, "Çağdaş Türk Dünyası Tarih Yazıcılığı: Tarihsel Süreç, Eğilimler ve Kavramsal Sorunlar", *Türk Tarihinin ve Tarihçiliğinin Meseleleri*, Yazıgen Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Karpat, Kemal Haşim, "Mehmet Fuat Köprülü ve Osmanlı: Muhafazakâr Modern Bir Tarihçi", *Mehmet Fuat Köprülü*, ed. Yahya Kemal Taştan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012.
- Köprülüzade Mehmed Fuad, "Türkçülüğün Gayeleri", *Vakit*, İstanbul 1918.
- _____, "Bizde Tarih Yazılabilir mi?", *Yeni Mecmua*, İstanbul 1917.
- _____, "Meddahlar", *Türkiyat Mecmuası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1925.
- _____, "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1925.
- _____, "Anadolu Beylikleri Tarihine Ait Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

- _____, “Türk Klasik Edebiyatındaki Hususi Nazım Şekilleri, Tuyuğ”, *Türkiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- _____, “Lütfi Paşa”, *Türkiyat Mecmuası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1925.
- _____, “Çinlilerle Moğolların ‘Huvey-Hu’ları ve Orhun Türk Kitabelerinin ‘Oğuz’ları”, *Türkiyat Mecmuası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1925.
- Leiser, Gary, “Çağdaş Türkoloji Araştırmalarında Köprülü’nün Yeri”, *Mehmed Fuad Köprülü*, ed. Yahya Kemal Taştan, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2012.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Anadolu’da İslamiyet, Fuat Köprülü ve Sonrası”, *Muhafazakâr Düşünce*, Kadim Yayınları, Ankara 2006.
- Öz, Mehmet, “Tarih ve Tarihçiliğimiz Üzerine Bazı Düşünceler”, *Muhafazakâr Düşünce*, Kadim Yayınları, Ankara 2006.
- Özcan, Abdülkadir, “Osmanlı Tarihçiliğine ve Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, İstanbul 2013.
- Özdemir, Mehmet, “Mülükü’t-Tavaif”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2006.
- Özteke, Fahri, “Tarihçiliğimizin Kurumsallaşması ve Bir Kültür Milliyetçisi Ahmed Zeki Velidi Togan”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Batman 2018.
- _____, “Asar-ı İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni’nden Afet İnan’a Milli Tarih Bilincinin İnşası”, III. *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Kahramanmaraş 2017.
- Samyoloviç, Aleksandr Nikolayeviç, “Türkiyat Mecmuası”, *Türk Yurdu*, Ankara 1927.
- Strzygowski, Josef Rudolph Thomas, “Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi”, *Türkiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1935.
- Tansel, Fevziye Abdullah, “Memleketimizin Acı Kaybı, Prof. Dr. Fuat Köprülü”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967.
- Tekindağ, Şehabettin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Bellekten*, Ankara 1971.
- Thomsen, Vilhelm Ludvig Peter, “Moğolistan’daki Türkçe Kitabeler”, *Türkiyat Mecmuası*, çev. Ragıp Hulusi, Devlet Matbaası, İstanbul 1935.
- Türkiyat Mecmuası, Matbaa-i Amire, İstanbul 1925, Kapak İç Kısmı.